

TRADICIJSKA KULTURA U ZAGORI U ETNOLOŠKOM I ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU

Granić, Ivana (Predrag)

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:603435>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TRADICIJSKA KULTURA U ZAGORI U ETNOLOŠKOM I
ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

IVANA GRANIĆ

SPLIT, 2018.

**Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu**

**TRADICIJSKA KULTURA U ZAGORI U ETNOLOŠKOM I
ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

**Studentica:
Ivana Granić**

**Mentor
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2018. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Život u Zagori	3
2.1. Obitelj	3
2.2. Odijevanje	3
2.3. Poljoprivreda	5
2.4. Pokućstvo i oprema	6
3. Običaji u Zagori	8
3.1. Derneći	8
3.2. Sijela	9
3.3. Ženidba	10
4. Usmene lirske pjesme	13
4.1. Vjerske usmene lirske pjesme	16
4.1.1. Molitve	17
5. Predaje	18
5.1. Mitske predaje	19
5.2. Demonološke predaje	21
6. Crkveno-pučka baština	22
6.1. Advent	22
6.1.1. Sveti Nikola	23
6.1.2. Sveta Lucija	23
6.1.3. Ditići, materice i očići	24
6.1.4. Badnjak	25
6.2. Silvestrovo	29
6.3. Sveta tri kralja	31
6.4. Poklade	32
6.5. Cvjetnica	37
6.6. Sveto trodnevlje	38
6.6.1. Veliki četvrtak	38
6.6.2. Veliki petak	40
6.6.3. Velika subota	41
6.7. Uskrs	43
6.8. Sveti Juraj	44
6.9. Sveti Marko	45
6.10. Sveti Ante	46

6.11. Sveti Ivan Krstitelj	47
7. Zaključak.....	49
Literatura.....	51
Sažetak.....	54
Summary.....	55

1. Uvod

Usmenom se predajom već dugo prenose priče iz života naših predaka, prenosi se njihova tradicija i običaji. Iako nesigurnije od pisane riječi, usmene predaje često su jedina poveznica današnjice i starih vremena. Takvoj vrsti usmenoga prenošenja najviše su pogodovala okupljanja naših predaka koji bi se zajedno prisjećali starih vremena, narodnih priča, pjesama i molitvi. Uz pjesmu i glazbu, smijalo bi se, pjevalo i veselilo. Danas se te priče, predaje, pjesme sakupljaju i čuvaju kao hrvatsko nacionalno blago. Narodna tradicija obogaćuje kulturu i hrvatsku povijest, stoga ju je vrlo važno prikupiti i zapisati.

Već se u vrijeme renesanse počinje pokazivati interes za usmenu književnost. Književnik Michele de Montaigne prvi se zanima i oduševljava narodnom poezijom. U središtu je običan čovjek. Montaigne stoga uvodi novi pojam – narodna književnost. Jak je utjecaj narodne književnosti i na razdoblje baroka¹.

„Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji.“²

U ovome radu nastoje se prikupiti narodni običaji i kultura Zagore. Čine ju Kninska, Drniška, Sinjska, Vrlička, Imotska i Vrgoračka krajina. O Zagori se mnogo pisalo, najpoznatiji je pak putopis Alberta Fortisa, *Put po Dalmaciji*, iz 1774. u kojoj na zanimljiv način opisuje život i tradiciju tadašnjih „Morlaka“.

Nažalost, kada se spomene riječ Zagora, često bude sinonim za siromaštvo, zaostalost, primitivnost iako je malo od toga istinito jer Zagora predstavlja bogatu riznicu prošlih vremena. Kada je riječ o govoru, dominantni su dijalekatni idiomi *novoskokavski ikavski govori*, a pripadaju zapadnom dijalektu.

Osim života i običaja stanovnika Zagore, bit će riječi i o narodnim veseljima, predajama i vjerovanjima, demonološkim bićima, potom o religijskim obredima i štovanjima mnogih svetaca. Navodit će se mnoga mjesta (Dugobabe, Dugopolje, Muć, Ogorje, Crivac, Unešić i sl.)

¹ Dragić, Marko (2008): *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 11.

² *Isto*, str. 13.

koja, naočigled slična, sadrže raznolike običaje. Od mjesta do mjesta uvijek se ponešto razlikuje u narodnoj tradiciji.

Zagora obiluje raznovrsnim obredima koji sežu iz poganskih vremena, ali su u međuvremenu kristijanizirani. „Na terenskim istraživanjima nije uvijek jednostavno doprijeti do tradicijskih vjerovanja koja nisu u skladu s kršćanskom religijom, jer i sami kazivači znaju da su u suprotnosti s kršćanstvom, pa nerado govore o njima. Mnoga su pretkršćanska vjerovanja zaogrnuti plaštem kršćanstva, pa u tradicijskoj kulturi i pučkim vjerovanjima žive jedni uz druge.“³

Kazivači koji će se navesti u radu pripadaju različitim mjestima Zagore: Milešina, Prugovo, Muć Donji, Crivac, Sinj, Gala itd.

³ Alaupović Gjeldum, Dinka (2017): *Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća*. Ethnologica Dalmatica, str. 24.

1. Život u Zagori

2.1. Obitelj

U ondašnja vremena, u svakoj obitelji postojala je takozvana *glava kuće*, to je bio najstariji član koji se brinuo o svemu. Čitava ga je obitelj poštovala i pokorno slušala. Morao se svakodnevno brinuti kako prehraniti i obući obitelj. Glava kuće bi navečer, nakon večere, podijelio poslove svakom ukućaninu poimenično. Žene su opremale kuću, štalu i pomagale muškarcima u poljskim poslovima. Djeca bi odlazila u školu, nakon čega bi se vraćala kući i čuvala blago na ispaši. Obitelj je u to vrijeme bila najvažnija, stoga nije čudo da su se momci u dvadesetim godinama smatrali dovoljno zrelima za ženidbu, a oni momci i djevojke koji bi prešli tridesete, nazivali su se *usidilicama*.⁴

*... na donjem katu bilo bi blago, a na tavanu bi ležali mi. Kreveti su bili od slame i lepušine, a pod je bija od dasaka, tanašan. Blago je ležalo ispod i uvijek bi se osjetilo kako nas blago grije odozda.*⁵

Prilikom gradnji kuća, obitelji su nekada umetali kršćanske simbole kojima bi osigurali da na njihov dom ne dođe kojekakvo zlo. U Imotskoj krajini, primjerice, kada bi se gradile kuće, ukućani bi često uklesali nekoliko križića u kamen kako bi se kuća zaštitila od demonskih bića. Često su znale umetati i sličice svetaca kako bi se zaštitio dom (Medov Dolac). Mnogo je takvih apotropejskih karakteristika u mjestima Zagore. U nekim se dinarskim krajevima pak rade križići od svijeća koji se kasnije lijepe na vrata štale kako bi se blago zaštitilo od nevremena ili zla.⁶

2.2. Odijevanje

Odjevni predmeti većine krajeva Zagore uglavnom su slični. U ženskoj nošnji karakteristične su: *košulje, pregače, pas, sadaci* (ječerme) te čarape od sukna. Kada je riječ o zimskom odijevanju, žene su oblačile haljine od sukna koje ih je grijalo tijekom zimskih dana. Uz to su odijevale i tople zimske majice (guće). Kao ključan dio ženske odjeće navodi se pregača (šotana) koja bi se tkala od domaće vunene pređe. Vuna je u raznobojnim bojama, a

⁴ Čulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 47.

⁵ Kazivačica Iva Svalina (rođ. Jurić), rođena 1943. u Crivacu.

⁶ Alaupović Gjeldum, Dinka (1987): *Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u imotskoj krajini*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, str. 529.

radila se tehnikom kličanja. U narodu se ova pregača zvala „pregljača na dule“. Neki od navedenih komada odjeće (pregača i kličanje) posebno su karakteristični za drniški kraj.⁷

*Žene kad bi išle na dernek ili na misu oblačile su jačerimu, sukno, sadu bez kićenice, na glavu bi stavile svileni šudar. Obukle bi onda brnicu, travešu, a na noge bi stavile opanke i čarape od sukna. A muški su isto nosili košulje bez koleta, kumparan. Oko struka su imali pas u boji, najčešće crveni. Nosili su i gaće od sukna, a na noge bi obuli opanke.*⁸

Slika 1. Muška narodna obuća – opanci⁹

*Pređa je bila od ovčje vune i od nje bi se radilo puno toga. Plele smo čarape, džempere, guće...*¹⁰

Slika 2. Narodna nošnja¹¹

Slika 3. Obitelj Šunjić, 1917.g.¹²

⁷ Alaupović Gjeldum, Dinka (1994): *O tradicijskoj nošnji drniškog kraja*. Ethnologica Dalmatica, str. 23.

⁸ Kazivačica Iva Granić (rođ. Bučević), rođena 1941. u Milešini (Ogorje).

⁹ Slika 1. Izvor: Kud Branimir 888 Muć <http://www.kud-branimir-888-muc.hr/wp/galerije/smotra-folklor-2013/> (pristup 25. 06. 2018.)

¹⁰ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹¹ Slika 2. Izvor: Čulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split.

¹² Slika 3. Izvor: Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011).

Na sinjskom području muškarci su nosili bijele košulje s *jačicom* (obrubi na odjeći, iza šake, oko vrata, oko pasa) i širokim rukavima, bijeli prsluk (krožet), hlače od tamnomodrog grubog domaćeg sukna, smeđi sukneni kumparan, suknene čarape, šarene terluke (vunene polučarape bez peta) pleteni opanci te mala crvena kapa s dugom crnom kićankom.¹³

2.3. Poljoprivreda

Kultura i civilizacija teško se probijala u zagorskom kraju, posljedica toga bila je mala veličina posjeda, raznih nameta koji su se plaćali tijekom povijesti, loša kvaliteta zemlje. Seljaci su zbog gladi bili prisiljeni na obrađivanje svakoga djelića zemlje, kopajući motikom i mašklinom, orući ralom te plugom koji je u to vrijeme bio moderan, a vukli su ga volovi ili konji. Šikare, šume i kamenjare pretvarali su u plodne vrtove.¹⁴

*Na guvnu je na sredini stala stožina. Na tu bi se stožinu veza konj. Kad bi se pšenica požela, onda smo mi žene to vezale u snope, pa nosile na guvno. Na kraju bi te snope odvezale i prostrile žito po guvnu. Mi žene smo se zvale žetalice. Stavilo bi se to žito i krenija bi vrč (vršaj). Onda bi zavezali konja, neki su vezali i po dva, onda bi konji išli ukrug prvo u jednom smjeru pa u drugome. Špag bi se namotava i kad bi se skroz smanjija, konj bi se okrenija u drugu stranu da se špag opusti. I tako vamo-tamo dok žito ne bude gotovo. Onda bi ga nosili u arar i tu ga čuvali cilu godinu.*¹⁵

*Imali bi ovce, krave, magare....S kravon i volon bi orali, a i kopalo se, kokuruz bi se, kad bi se uzoralo zemlju i pobranalo drvenon branon, posija. Kad bi izresta, onda bi ga okopavali motikon. I sama san puno puta kopala. A simenja za kupus kad bi se radila, onda bi najprvo izvadili glavicu kupusa, iščupali skroz iz zemlje, iz žile sve i onda ga prisadili u drugu zdilu. I potrpaj zemljom pa bi onda bi iz njega izreslo i onda bi se proresta isto ki blitva ili salata. Tako iz njega izade sime. A pšenicu bi žeja srpon. Snopi su se vezali pa bi se nosili na guvno za vřč, onda bi se skupili uveče i to po mrkloj noći, kad bi bila misečina. Skupilo bi se dosta žena i onda, dotraj, donesi, uprtiš, doneseš snope, pa od njih radiš žito.*¹⁶

¹³ Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/5/muska-nosnja> (pristup 10. lipnja 2018).

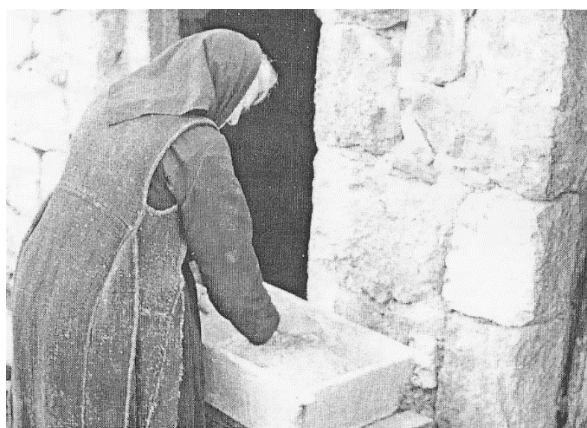
¹⁴ Čulum, Nikša (2004): Zbornik o Zagori. Vekograf. Split, str. 85.

¹⁵ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹⁶ Ista.

2.4. Pokućstvo i oprema

Život u kućama odvijao se podosta intimno, uz toplinu vatre na kominu. Komin je bio postavljen u središtu kuće, građen od gline, ograđen drvetom za loženje vatre, a na njemu bi se kuhala hrana u glinenom loncu. Kruh je bio najčešći obrok, domaćice su ga mijesile u drvenim *naćvama*, pekle su i bijeli i žuti kruh pod pekom, a kolač bez kvasa kao kruh pod malom pekom. Uvečer bi se pekli krumpiri s korom u žaru i lugu. Često bi se članovi obitelji okupljali uz okrugli stol zvan *sinija* kako bi se nakon napornoga dana malo opustili.¹⁷

Slika 4. Domaćica mijesi tijesto u naćvama¹⁸

Razne drvene zdjele i žlice za miješanje pure držale su se na policama iznad komina. Mlijeko se pak čuvalo u *bronzinu* ili drvenom *kabliču* u drugom kraju kuće. Kiselo mlijeko radilo se u uskoj i visokoj posudi zvanoj *stap* u kojoj je bio drveni batić kojim bi se mlijeko moglo tući, odnosno miješati.¹⁹

*A šta bi se spremalo za ist, ujutra bi, kad bi se išlo k ovcama, a šta, malo kruva, ako bi bilo slanine, ponija bi, ako ne bi, onda suva kruva, ili kruva i mlika, onda za ručak, pura je bila obavezna za ručak. Ili bi se ilo pure i mlika, pure i kupusa, pure i kapule, ko je kako ima, nisi ni zna za drugoga ića. A večera, ritko je bilo i manistre, malo kumpira, a mi bi to škriľjka zvali, izriži i onda skuvaj i ono malo začini. A bilo je i kaše, eto mi nismo ili jer jer nismo volili. Najvčešće su bile kaše na mliku.*²⁰

¹⁷ Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 54.

¹⁸ Slika 4. Izvor: Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split.

¹⁹ Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 57.

²⁰ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

Vučije su bile ka drvene bačvice u kojima bi žene, kad bi bilo litnje vrime i vrime suše, išle na neki izvor i u to bi ulile vodu. Onda bi vučiju uprtile na sebe i nosile je kućama. Privezale bi je špagom na leđa da se ne miče i tako šetale do kuće. Ako bunar ne bi prisušija, onda vučije nisu bile potrebne.²¹

Slika 5. Drvena posuda za nošenje vode zvana vučija²²

A voda je bila možda pedeset metara od kuće di bi napravija svoju To su bile ili čatrnje, bunari, a i lokve di bi blago pojili, a obično je svak u brdu ima svoju čatrnju. Čak su moj stric i ćaća napravili u brdu čatrnju di su stare staje. A za mlin smo išli na Vrbu ili na Cetinu sa magarcon jer ne bi bilo uvik na Vrbi vode. A i noćili bi u Cetini, nekad kad bi ja i sestre nosile i sukna za prodat.. prvo bi ga prele i tkale a kad je bilo gotovo obuci ili nosi za prodat .²³

Iz bukare se stalno pilo kad bi se skupili na kominu, ili vino ili voda, nije to ko danas da svak ima svoju čašu već su pili svi iz jedne i veselili se...A žene bi uprtile na sebe vučiju kad bi uzele vode i nosile kući. S ton vodon bi se roba prala, ne ko danas, imali smo maštilo u koje bi stavili tu vodu. Mora si je prvo zagrijat dobro na kominu, u loncu. I čak se prije roba u lukšiji (lugu) prala da se bolje očisti, al je bilo sapuna.²⁴

²¹ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

²² Slika 5. Izvor: <http://illuminato.eu/virt/therewaslight.net/hrv/people.html>.

²³ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

²⁴ Ista.

3. Običaji u Zagori

3.1. Derneći

Seoski su derneći bili prigode za upoznavanje mladih, a najčešće bi se slavio blagdan sveca zaštitnika nekoga mjesta. Derneći su bili velika slavlja na kojima nije izostajala narodna pjesma, narodno kolo te mnogo veselja.

U Trilju se, primjerice, slavio sv. Mihovil. Običaj je bio da mladić djevojku koja mu se sviđa daruje *grotuljama*, a to je važna značajka Sinjske krajine. Grotulja predstavlja niz probušenih oraha koji se slažu na tanji konop, a duljina varira od veličine ogrlice do onih koje sežu do tla pa se uspjeh i ljepota djevojaka određivala po broju i veličini grotulja koje bi dobile na derneku. Osim što su bili prigode mladićima za „zamirit curu“, seoski su derneći bili prilika za druženje svih mještana.²⁵

U Ogorju i Zlopolju, za razliku od okolnih sela, više se držalo do narodnih običaja, samim time i do održavanja derneka posvećenih u čast sv. Iliji, sv. Juri itd. Djevojke bi se mazale maslom po glavi, a od tog masla kosa bi im se izuzetno sjajila. Često su nazivane *maslačama*. Na sebi su imale narodnu nošnju, na nogama opanke na koje bi stavile čavle koji bi klapali dok bi „igrale“ u kolu. Derneći su bili jedna od rijetkih prilika kada su cure mogle uređene izaći i sastati se s momcima bez nadzora roditelja.²⁶

Popularne narodne pjesme koje su se pjevale na dernećima bile su ojkavice. Stihovi ojkavica bili su prigodni, vezani za sveca kojega slave taj dan ili pak da zainteresiraju ili provociraju djevojke kojima bi se udvarali. Pjesme su bile šaljivog i zabavnog karaktera. Neki od stihova koji su se „orili“ na dernećima su:²⁷

Iđe dernek, iđe sveti Jure,

oćemo l' na dernek cure?

Vidi male kako li se mota

je li mi je ostavit grijota?

²⁵ Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/7/narodni-obicaji> (pristup 10. lipnja 2018).

²⁶ Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 143.

²⁷ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

*Kaži mala božije ti kiše,
ko je koga zavolija više?
Nema moje male na derneku,
Izila joj prasicica jaketu.²⁸*

Ponekad momci ne bi imali uspjeha kod djevojke pa bi bili izloženi smijehu drugih momaka:

*Sveti Petre oko tebe 'rasti,
mene moja mala upropasti.²⁹*

I u Potravlju je narod obilazio derneke i slavlja povodom svetaca i zaštitnika kraja:

U Potravlju šta se tiče derneka i slavlja na svece bili su sv. Blaž, Gospa od Začeca. Igralo bi se kolo, oblačila se roba narodna. Stavile bi se traveše, kotule one široke na mrske, pa se to uvlačilo na ramena. Opašeš travešu. Odozgo se obuče, a ako je mlada žena, obukla bi crnu guću. I ona je imala neku čipku koja bi se potegla s guće da se lipše vidi. Bija je i sv. Ante isto u nas.³⁰

3.2. Sijela

U mjestima Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine bio je običaj da mladići uvečer odlaze djevojkama u kuću na sijelo (silo). Takav način udvaranja mladića djevojkama uz pjesmu vjerojatno se odvijao samo u našim krajevima.³¹

I u području Muća, Neorića, Ogorja i okolnih sela odvijala su se sila među momcima i djevojkama. Mladi momci dogovorili bi se kod koje će se djevojke naći na silu. Odlazili su najviše u večernjim satima, i to dva puta tjedno, srijedom i subotom. Momci bi odabrali kuću gdje je najbolja djevojka i zajedno bi se uputili kod nje. Katkada su se sila odvijala i na polju, dok bi mladići i djevojke čuvali stoku.³²

²⁸ Kazivač Grgo Šegović, rođen 1952. u Muću Gornjem.

²⁹ Kazivač Ante Svalina, rođen 1965. u Crivacu.

³⁰ Kazivačica Anđa Cvitković, rođena 1949. u Potravlju.

³¹ Narodni.net <http://narodni.net/sijelo-momaka-i-djevojaka-cosanje-udvaranje-uz-pjesmu-i-obicaje/> (pristup 10. lipnja 2018).

³² Čulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 149.

Starija cura je običavala primati momke na sijela, a za tu se prigodu sređivala, „kitila“. Momci bi dolazili u grupama pjevajući da ih djevojke već tada čuju. Kada bi ušli, najotvoreniji momci započeli bi priču, a oni koji su najviše voljeli tu djevojku smjestili bi se do nje. Djevojka bi prela kudelj i sjedila kraj osobe koja ju je pazila. Često se igralo na „mure“ i druge igre kao što je „turica“. Splele bi se dvije marame u obliku užeta, potom se zavezao čvor. Marame bi se umočile u vodu da budu tvrde. S takvim maramama bi se igralo u krug pjevajući: „koja si ti tica, koliko si snila jaja?“ ako netko kaže pet jaja, tada dobije pet udaraca po dlanu. Djevojka ne bi odmah mladiću pokazala da joj se sviđa, na to bi ukazivala sitnim znacima, dodavanjem vode, osmijesima. Svrha cijeloga sila je da se dvoje mladih što bolje upozna i zabavlja.³³

3.3. Ženidba

Prije nego se mladić i djevojka zaruče i krenu u zajednički život, njihove obitelji bi se raspitivale jedna o drugoj (Imotska krajina). Za mladića je bilo važno da nema mnogo braće s kojima će dijeliti imanje, a za djevojku da nije ljubovala s drugim momcima, da je dobra pastirica, da joj je majka lako rađala itd. Narod bi rekao: „*Gledaj konja debeloga vrata i djevojku kakva joj je majka*“. Dobrom prilikom smatrala se *dotarica*, djevojka jedinica koja nasljeđuje očevinu, tj. očev imetak.³⁴

Kada bi se na području Muća i okolnih mjesta mladić i djevojka odlučili za ženidbu, trebali su to obznaniti i roditeljima. Ako se roditelji ne bi slagali s tom viješću, onda je bilo na njima da „umaknu“, odnosno pobjegnu. Crkva je dakako bila protiv sklapanja brakova umicanjem, ali se taj običaj zadržao u narodu. Narod je na protivljenje Crkve odgovarao:

Vinčaj, pope, sudbina je taka,

Očeš, nećeš, ja san je umaka!

Ako bi se roditelji slagali, onda bi se pravila svadba. Bio je običaj da majka mladoženje, ako bi bila zadovoljna odabirom svoga sina, ode u kuću mlade i ponese vreću punu vune. Vuna je u to vrijeme bila dosta cijenjena i mlada je mogla isplesti mnogo vunениh čarapa. Zbog majčine velikodušnosti, domaćini su je trebali dobro počastiti.³⁵

³³ Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 149.

³⁴ Alaupović Gjeldum, Dinka (1999): *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*. Ethnologica Dalmatica, str. 157.

³⁵ Ćulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split, str. 150.

Na dan vinčanja, u zoru, mlada bi se rano digla i išla sa zavon (zaova) po vodu. Nosila bi vučiju i ostavljala na čatrnji suvi kolač, jabuku ili neko drugo voće, pa bi to kasnije dica našla i razveselila se. Kasnije bi svati bi došli kod mlade, tu bi slavili, a mlada bi darivala sve svate koji su došli. Darovala bi ih košuljama, šugamanima, bičvama, torbama, maramicama. Najviše bi od darova dobija kum. Kad bi mlada došla u novu kuću, tamo di se udaje, bija je običaj da baca jabuku priko kuće.³⁶

Jedan od običaja je izvođenje lažne mlade poznat u Imotskoj krajini, Makarskom primorju, omiškim Poljicima, Sinjskoj krajini. Kako navodi Alaupović-Gjeldum, običaj je takav da svatovi ne uđu odmah u kuću od mlade, nego se prvo vani pregovara između nevjestinog brata ili muškog srodnika i djevera ili starog svata. Svatovi traže izgublenu *ovcu*, a nevjestin im brat iz kuće izvodi druge djevojke, čak bi se i neki muškarac ogrnuo ovčjom kožom, glumeći „izgublenu ovcu”. Kad na kraju dođe prava nevjestica, starješina svatova naredi: „daj jabuku za jabuku”, a jabuka je bila *nakićena* – nabodena s novcima. Tim činom bi se obavio simboličan otkup nevjestice.³⁷

Tradicionalno se bacala jabuka preko crkve ili preko kuće, a bacala ju je mladenka:

Kad se izade ispred crkve nakon vinčanja, daju jabuku mladoženji i mladoj da pribace priko crkve. Di je mala crkva lako je pribacit, a di je velika namučiš se. Nama su govorili da je to za sriću. Bija je običaj imat vinčanje nediljon. Iza mise se dolazi na ledinu i igralo bi se kolo. Igrali su i mlada i mladi, a u jednom času bi se maklo mladoženju iz kola i sa strane bi ga nakitili. Kitila bi ga ženska strana, od mlade. Na njega bi se nakitila košulja, šugaman i čarape. Čak bi se nekad stavljale i maramice. Na njemu bi cilo breme robe visilo, bilo je teško i njemu za igrat.³⁸

U Crivacu su ženidbe bile slične kao u ostatku Zagore. Zanimljiv je svakako bio način gozbe i čašćenja svatova za vrijeme ženidbenog slavlja:

E ovo je bilo vinčanje Jakova Svaline. Ovo na slici je narodna nošnja. Ovo šta je mladoj na glavi je kovrljak. Vinčanje je bilo '61. I u nas je bija običaj bacat jabuku. To kad se dođe prid kuću (i ja san bacala isto) i kad se prid kuću dovede mlada, ona u sebe ima torbicu u kojoj je jabuka. I onda se baci jabuka priko kuće. Al to se radi kod mladoga sve, ne kod mlade. Tako

³⁶ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

³⁷ Alaupović Gjeldum, Dinka (1999): *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*. Ethnologica Dalmatica, str. 157.

³⁸ Kazivačica Dragica Granić (rođ. Jelović), rođena 1958. u Prugovu.

san i ja kod muža, ja san se isto umakla. Kod nas nije bilo pira, kod mojih, nego su oni došli i mene uzeli. Ja san se samo obukla i otišla s njima. I onda kad dođeš doli, pribaciš jabuku priko kuće. Zatim uđeš u kuću, a na ognjištu stoji lonac na kojem se inače kuva kiseli kupus. I dođe mlada, uzme opet jabuku, stavi je na poklopac bronzinga i zavisu bronzinga na komaštre. Ako je koja mlada nejaka to bi joj bilo teško podignit, a velik bronzing, nije to lako...Onda se igralo kolo, Bože moj, došla je mlada. Spremala bi se večera, al nije bilo stola ko danas, nego sinija. To ti je ka stolić okrugli. A nije bilo ni pijata nego jedna zdjela i svako bi uzeo drvenu žlicu i uzima iz te zdjele. A nije bilo ni čaša već jedna jedina bukara pa bi svi svati iz nje pili. Bukara se dilila od svata do svata i išla na okruga. Prije su bukaru zvali i susak... E ovo je mlada u nošnji, vidiš ima na glavi ovo okruglo, a zvalo se kovrljak, ima pregaču...A mladoženja je u odijelu. A pokojni je did bija barjaktar, i on je u odijelu.³⁹

Slika. 6 Vjenčanje Jakova Svaline u Crivacu (1961)⁴⁰

³⁹ Kazala mi je spomenuta Iva Svalina.

⁴⁰ Slika. 6. Izvor: privatni album.

4. Usmene lirske pjesme

U Zagori se od davnih vremena prenose zvuci stare ojkavice, gange i rere.⁴¹ Pučki se stihovi pjevaju i dan danas zahvaljujući kulturnim društvima koji njeguju narodnu baštinu. Značaj ojkavice prepoznao je i UNESCO (2010. uvrštena na popis ugrožene narodne baštine).

Ojkavicu izvode pjevači (muški ili ženski) koristeći različite tehnike grlenog pjevanja. Na kraju stiha slijedi karakterističan povik *oj*. Stihovi sadrže različite teme, od ljubavne, religiozne do društvene tematike. Primjeri ojkavica u koje se pjevaju u Muću u Zagori:

*Da si mi se virovala mala
Ne bi ove dobi dočekala.*

*Ko je bija u curice moje,
Prozori joj otvoreni stoje.*

*Maloj mojoj virovati nije,
Kad se dobre rakije nalije.*

*Ja na vrata, mater pita: Ko je?
Ćaća viče: Propast kuće moje!*

*Panti mala za vike vikova,
Nisi vino da te svako prova.*

*Sve san svoje iščeprlja uši,
Gonajući malu po grabuši.*

*Kuća moja zaključana žicon
Pa me zato zovu propalicon.*

*Curuj curo dok si u matere,
Neš li mene trave mi zelene.*

⁴¹ O tome više: Marko Dragić, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.

*Kreni mala ovce priko strane,
I zapivaj dođi moj dragane.*

*Udaji se mala, ne čekaj me,
Čekaš li me , isto ti je ajme.*

*Jeste li se umorile žene,
Kroza selo pritresajuć mene.*

*Ja na silo spava moja Kata,
Šuverinon zapričila vrata.⁴²*

Slika 7. Kud Branimir 888 iz Muća – ojkanje⁴³

Za Cetinsku krajinu karakteristično je dvoglasno grleno pjevanje, tzv. *rera*. Rera se obično pjeva punim glasom: jedan pjevač vodi pjesmu dok ga drugi prate ili reraju. Takva vrsta pjevanja duboko je ukorijenjena u cetinsku kulturu, a u svojoj tematici opisuje svakodnevne situacije, trzavice između susjednih sela, karaktera i običaja, ismijava ljudske mane i slabosti, itd. Izvodi se većinom na ašikovanjima i dernecima:

*Gospe Sinjska misu ću ti platit
ako ćeš mi dragana povratit.*

⁴² Kazao mi je spomenuti Grgo Šegović.

⁴³ Slika 7. Izvor Kud Branimir 888 Muć: <http://www.kud-branimir-888-muc.hr/wp/galerije/smotra-folklor-a-2013/> (pristup 25. 06. 2018.)

*U mog lole livade na glasu,
tri je ovce za uru popasu.*⁴⁴

Nisu samo muškarci imali običaj ojkati, to su u mnogim prilikama činile i žene. Pjesme sadrže samo nekoliko stihova, obično dva, iste dužine. Navodi se nekoliko pjesama šaljivog i ljubavnog karaktera koje su na području Muća, Milešine i Ogorja djevojke osmišljavale i pjevale za svoje dragane, ili kako su ih one nazivale – *lole*:

*Subota je doć će majko lole,
daj mi ključe da otvorin dvore.*

*Udat ću se al mi nana ne da,
uteć' ću joj pa neka me gleda.*

*Dođi dragi pod moj prozor mali,
ja ću uteć' kad mi ne bi dali.*

*Ja curica privarila đaka,
kamol' ne bi prostoga seljaka.*

*Dođi lolo i nisi odavno,
Zašto imaš srce zaboravno.
Doša dragi ništa ne govori
samo gleda kako vatra gori.*

*Kad se udan i kad nađen zavu,
Čuvat ću je ko zelenu travu.*

*Neću nane di je puno braće,
Ko će đavlin okrpiti gaće.*

⁴⁴Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/11/sinjska-rera> (pristup 10. lipnja 2018).

*Evo moga i zlata i srebra,
Pod košuljon vide u se rebra.*

*Mala Mara cviće brala,
di je brala tu j' zaspala.
Njoj dolazi mlado momče
pa joj daje kitu cvića.
Kad se Mara probudila,
kitu cvića poljubila.*

*Ovce moje mirujte mi same
Doć će dragi ne kazujte za me.⁴⁵*

Čak su se kod nas običavale pivot pisme o kraljeviću Marku. To je najbolje zna jedan Krapušić, naš iz sela. Nije zna ni čitat ni pisat, al isto je sve bez greške naučija napamet pa govoriya i piva. Stavija bi kapu na glavu, sija na kamen i piva nam o Marku.⁴⁶

4.1. Vjerske usmene lirske pjesme

Vjerska usmena lirika dijeli se na: molitvene pjesme, prenja, versificirane legende. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od 13. stoljeća pa sve do danas. Vjerske usmene pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskih katolika koji su svoju vjeru i običaje sačuvali kroz stoljeća pod tuđinskom vlašću. Molitvene pjesme, prema crkvenoj podjeli godišnjega vremena, mogu se podijeliti na: adventske i božićne, korizmene i uskrсне te svetačke molitvene pjesme.⁴⁷

⁴⁵ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

⁴⁶ Ista.

⁴⁷ Dragić, Marko (2008): *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu str. 128.

4.1.1. Molitve

Mnogobrojne su molitvene pjesme koje kazivači kazuju i danas. Te se molitve upućuju svecima i sveticama prvenstveno za zdravlje, potom za sreću, uspjeh, blagoslov; kao zahvala za uslišane molitve; kao preporuka.⁴⁸

U Zagori se osim blagdanskim molitva (uskršnje, božićne, molitve upućene nekom svecu), čuvaju i molitve koje su mještani molili svakodnevno. Najčešći motivi u molitvama bili su: Isus, Bog, Bogorodica Marija, anđeli, grešna duša i sl. Te molitve su se izvodile uglavnom u večernjim satima, intimnog su karaktera, molile su se u sebi, pred spavanje:

*Anđele čuvaru mili,
Svojon snagon me zakrili.
Prema Božjen obećanju,
Čuvaj mene noću danju.
Osobito pak me brani,
Da mi dušu grij ne rani.
A kad s ovog svita pođen,
Da na nebo sritno dođen.
Da se onde s tobom mogu,
Vično klanjat dragon Bogu.⁴⁹*

*Iđen spati, Boga zvati,
Da mi Bog dušu prati.
Uoč' svete nedilje,
da mi duša ne gine.*

⁴⁸ Dragić, Marko *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 177.

⁴⁹ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

*Kad mi tilo zemlji pane
Da mi duša u raj bane.
Za vijeke vijeka, Amen.⁵⁰*

*Dobra večer Gospe mila,
Koja s' Isusa porodila.
Nebo zemlju prosvitlila.
Ti prosvitli pamet moju,
Da uživam slavu tvoju.
Ko se Gospi priporuči,
Od sebe ga ne odluči.
Ja se Gospe molin tebi
Da privedeš mene sebi.*

*Stolu svome i oltaru posvećenom,
Di 'no Isus misu reče
Anđeli ga saslušашe.
Zdravo divo okrunjena,
Pun' od Boga napunjena.
Spasi Gospe dušu našu.⁵¹*

5. Predaje

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. U Bibliji se, primjerice, nalazi mnoštvo predaja. Najpoznatija je potresna predaja o Juditi koja je

⁵⁰ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

⁵¹ Ista.

vlastitom žrtvom spasila narod. Predaje se mogu podijeliti na: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje i pričanja iz života.⁵²

5.1. Mitske predaje

„Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu (...). U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu. Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati. Vile u 6. st. spominje bizantski pisac Prokopije iz Cezareje.“⁵³

Vile

Vile su prema predajama žene, mlade djevojke, svijetle puti, najčešće plave kose, plavih ili zelenih očiju, vitka izgleda. Nose bijele i plave haljine. Postoje dva detalja koji se razlikuju od predaje do predaje: vilama neugodno zaudara kosa što im se ne smije reći, ili drugo – stopala, koja su nekad obična ljudska, a ponekad su papci kao kod koza i ovaca ili kao kod goveda.⁵⁴

Postoje izvještaji o tome kako su vile noću jahale konje i plele im grivu. Također, mnogim istraživanjima se ustvrdilo da uvijek kazivač prenosi iskustvo susreta neke druge osobe s vilom ili vilama. Nema zabilježenog slučaja da se kazivač osobno susreo s vilama.⁵⁵

Idući primjeri govore o neobičnim susretima s vilama i pričama koje su bake i djedovi govorili kazivačima. Mnogo toga je slično u predajama (duge plave kose, magareće noge, ples u kolu) iako su nastale u različitim mjestima Zagore, u Sinju, Prugovu:

⁵² Dragić, Marko (2017): *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017. str. 26.

⁵³ O tome više: Dragić, Marko (2011) *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mučko-lečevačkih sela*, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.

⁵⁴ Jureta, Ante (2017): *Demonska bića u Zagori*. *Ethnologica Dalmatica*, str. 52.

⁵⁵ *Isto*, str. 52.

Ćaća je meni puno tih priča o vilama ispriča o običajima u Sinju. Bila su guvna iza kuće. Onda bi se stari ljudi okupili na guvnu uvečer i pričali bi nam kako dolaze vile. Mi bi dica volili slušati takve priče. Pričali bi najviše o vilama koje su prekrasne, kako imaju duge plave kose, ali i magareće noge.⁵⁶

O vilama san čula priče, nisan nikad vidila na svoje oči. Rekla bi moja baba da su prilipe, al s magarećin nogama. Jedanput se moja baba vraćala iz vinograda, i biće je uvatila noć, nju bilo malo strah, i ona govori: „odjednom s druge strane ceste, dušo, uz mene ide neko, iden ja, ide ona. Ne čuje se da bati korakon, ko da plovi zrakon. A lipa, ne zna se jel lipša jel zgodnija, jel roba na njoj lipša, a ja iden, iden, i sve da ću joj reć, dušo moja di ti ideš, odjedanput je nestade. Došla je do solina (ploče na guvnu na koje bi se bacala sol da ovce mogu jest/lizat) i nisan je posli više vidila.⁵⁷

Kad smo mi bili dica, svaka kuća u komšiluku imala je guvno. Na sredini je bila stožina, a tu bi se razbacala navečer slama. Onda kad bi pala večer, mi bi se dica još igrala kukale, baba bi nas zvala da bižimo u kuću. A mi bi je pitali zašto baba moramo ić, ona bi rekla: „bižite dico, tu na guvnu vile po noći na guvnu kolo igraju. I na tom guvnu kad bi se sprema vršaj, donili bi se snopovi i odrišili. Priko večeri bi nekad zapuva vitar pa bi se to žito razbacalo. Baba bi moja govorila: “ To su vile sinoć kolo igrale. “⁵⁸

Ko je god u selu bija imućan, ima bi konja. I kad bi konj bija malo lipši, svak bi ga pogledava, još kad bi ima lipo ime, Cvitko, Lisko. Neki bi imali ravnu grivu, a neki bi imali grivu u čvoru, ko da su pletenice ispletene. Onda bi se govorilo da lipoga konja vile po noći jašu i ujutro ga vrata. To su one njemu dok su ga jašile, lipu grivu splele u pletenice.⁵⁹

Neobična je i predaja u kojoj su isprepleteni demonološki i kršćanski motivi (Crivac):

Jedanput su pričali da se u selu rodilo neko dite. I kažu da je onda, kad se mali rodija, doša sv. Ante. Sv. Ante je naiša kod te kuće i doša je pitat ukućane za konak, može li prinoćit. Muž i žena su mu rekli da ga ne mogu pustiti u kuću jer je žena tek rodila i da nemaju mesta. Sv. Ante ih je zamolija da ga puste, bar da bude u kući a ne vani na otvorenom. I kažu onda dok je on bija unutra kod njih, sišle su niz fumar (dimnjak) tri vile, utvare, nešto tako. Potom su one tri ditetu proricale sudbinu. Krenile one gatat. Jedna vila je rekla da će maloga usmrtiti vuk. Jedna kaže da ga neće vuk, ali da će umrijeti od ugriza zmije. I tako su one proricale i pade kocka

⁵⁶ Kazivačica Danica Šolić, rođena 1962. u Sinju.

⁵⁷ Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

⁵⁸ Ista.

⁵⁹ Ista.

*na to da će ga usmrтит vuk. Sv. Ante je tad reka mužu i ženi da su vile prorekle tako i da moraju čuvat dite. Kad su to čuli mater i ćaća, cilo vrime su čuvali maloga. Nisu se od njega odvajali da se šta zloga ne bi desilo. Mali je napunija dvadeset godina. I postalo to čuvanje rjeđe, ko će ga stalno pazit, prošlo od proročanstva dugo. I mali ode jednoga dana, prvi put sam bez ikoga, da će u šumu ić usić neki štap. Odjednom spusti se neka magla i maloga usmrти vuk. I izašlo je sve onako kako su te utvare i prorekle.*⁶⁰

5.2. Demonološke predaje

„Demonološke (demonске) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kućibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.“⁶¹

Za Zagoru su karakteristične predaje o vukodlacima – *kozlacima*.⁶²

Vukodlak

Vukodlaci u Zagori nisu prikazani kao tipične zvijeri u modernoj kinematografiji (ne zavija na puni mjesec, ne nalazi se u njemu nikakav demon). Vukodlaci nastaju nakon smrti pokojnika koji je za života bio zao.⁶³

Vjerovalo se i da će se pokojnici, ako se ne bude pazilo na njih, ili ih se ostavi same u sobi tijekom noći, doći mačka i prijeći preko njih, a tada će se oni pretvoriti u vukodlake – *kozlake*. Kozlaci bi i nakon svoje smrti strašili ljude.⁶⁴

Prije nije bilo mrtvačnice, onda kad bi neko umra, zvalo bi se popa, on bi doša, izmolija bi odrišenje. Mrtvac je sta u kući, nije ga se nigdi nosilo. U kući su bile škrinje, dva metra duge, unutra bi bile kućne stvari. Onda bi se mrtvac položija na tu škrinju, sašija bi se bili lancun na kojem bi leža i na tome stoji dok ne dođe lijes. A kad bi bile stare osobe čak ih nisu polagali u lijes već samo u grobnicu. Uvečer bi se pokojnik čuva. Sili bi svi oko njega, molilo bi se, sve utiho. Dok ne bude sprovod, pokojnik je bija u toj sobi. A čula san priče od starijih da se ne bi smija napustit mrtvac da ne bi mačka ušla i prišla priko njega. Kad bi bila mačka odma bi je

⁶⁰ Kazala mi je spomenuta Iva Svalina.

⁶¹ O tome više: Dragić, Marko (2011): *Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga*, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar. str. 173-202.

⁶² Usp. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko (2006): *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 20. Mostar. str. 63-88.

⁶³ Jureta, Ante, nav. dj. str. 54.

⁶⁴ Alaupović Gjeldum, Dinka (2011): *Običaji i vjerovanja Muća Gornjega. Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji*, str. 488.

*se tiralo vanka. Priđe li mačka priko mrtvaca, pritvorit će se u vukodlaka. Zato ga se strogo čuvalo u kući. Nije smija ni u jednom trenutku ostat sam.*⁶⁵

More

*Bile su priče da je jedno vrime neka cura imala problema s moron. Pričalo se da kad osoba leži, oće se dignit, a ne može se uopće pomaknit niti micat rukan i nogan i nekoga oće zvat, iako ne može – ta je osoba ureknuta. Virovalo se da u tom trenutku neka žena sidi ili stoji kraj ureknute osobe, a niko je ne vidi niti može vidit. Da bi se taj urok skinija od te osobe, a to je bija i jedini način da saznaš ko te ureka, mora si uzet škar i ubost tamo di je mora stala. Sutradan, na kome bi vidija taj ubod od škare, zna bi da te ta osoba i urekla.*⁶⁶

6. Crkveno-pučka baština

6.1. Advent

„Božićni običaji su cjelina narodnih običaja koji počinju mnogo prije Badnjaka i Božića, a obuhvaćaju cijeli Advent i produžuju se do Sveta Tri Kralja. Dio su širih zimskih narodnih običaja, koji počinju u studenome i traju do Poklada, a direktni su nastavak jesenskog ciklusa narodnih običaja, koji je determiniran poljodjelskim radovima i običajima koji to obilježavaju.“⁶⁷

Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću. Simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije prva je nedjelja Došašća. Ponedjeljkom iza tog dana u crkvi započinju zornice. Svećenici u tom razdoblju oblače ljubičaste misnice, a na treću nedjelju mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava njihova pokora. Priprave za doček najveselijeg kršćanskoga blagdana počinju na dan sv. Klementa, zaštitnika stoke (23. studenoga). U Adventu se nisu smjele održavati svadbe i veselja, nije se pjevalo ni igralo.⁶⁸

⁶⁵ Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

⁶⁶ Kazivačica Mara Relja (rođ. Jeličić), rođena 1943 u Zelovu.

⁶⁷ Braica, Silvio (2004): *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, str. 5.

⁶⁸ Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, str. 415.

Dragić navodi da su u unešićkom kraju nekoliko dana prije Božića djeca i stariji imali običaj bršljanom, ali i drugim biljkama okriti sve kuće, štale, imanje. Obavljala su se čišćenja oko kuća i natjecalo se čija će kuća i dvor biti najljepši.⁶⁹

6.1.1. Sveti Nikola

U narodnim je običajima i kršćanskoj tradiciji sv. Nikola poznat kao predbožićni darivatelj (uglavnom djece, a u starije doba i odraslih), zaštitnik mladih (djece, neudanih djevojaka, učenika), putnika, pomoraca, mlinara, ljekarnika, pekara, svjećara, trgovaca, također i zatvorenika.⁷⁰ Sveti Nikola slavi se 6. prosinca, a za njega su vezani razni običaji i vjerovanja.

Nikolinjske običaje karakterizira obilaženje sv. Nikole u biskupskoj odori s palicom i krampusa s košarom, lancima, šibom, da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu. U primorskim krajevima posebno se slavio sv. Nikola kao zaštitnik pomoraca, a u narodu se zove još i sv. Mikula. U Splitu se nekad vjerovalo da daruje samo bogatu djecu.⁷¹

*Nije se u nas u Ogorju običavalo slaviti svetoga Nikolu, a ni svetu Lucu. Nismo ni imali puno pa nismo išli za tim. Dugod bi ka dica dobili suvih smokava ili koju jabuku. Rekli bi nam stariji da je to donija sveti Nikola. Nama su suve smokve bile umjesto bombona. Jedino kad bi koje dite izvadilo zub onda bi dobilo štagod ispod kušina.*⁷²

6.1.2. Sveta Lucija

Blagdan sv. Lucije obilježava se 13. prosinca, a dugo je prisutan u hrvatskoj narodnoj tradiciji. Hrvati je od milja nazivaju i sveta Luca. Od sv. Lucije do Božića dvanaest je dana. Tada se obavljaju i pripreve za Božić i božićno slavlje.⁷³

Postoje razne legende vezane za sv. Luciju. Svojim mučeništvom dokazala je čvrstu vjeru u Boga. Prva legenda je da joj je majka bila teško bolesna te je Lucija nagovorila da posjete grob sv. Agate. Kada je sv. Lucija posjetila grob, sv. Agata joj se ukazala i rekla da će joj majka ozdraviti, ali da će ona proći kroz velike patnje. Prema jednoj od legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju te se nikako nije mogao smiriti. Bojeći

⁶⁹ Dragić, Marko (2015): *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*. Croatia et Slavica Iadertina, str. 160.

⁷⁰ Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43819> (pristup 12. lipnja 2018).

⁷¹ Dragić, Marko (2015): *Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*. Ethnologica Dalmatica, str. 419.

⁷² Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

⁷³ Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, str. 426.

se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zanesen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom.⁷⁴

Blagdan sv. Lucije je posljednji dan kada se u tanjur stavlja pšenica za božićnu svijeću. (Osim ako nije napravljeno ranije na Dan sv. Barbare, a negdje i na Dan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije.) Ta će pšenica do Badnjega dana izrasti i služiti će kao božićni ures ili će se u nju staviti božićne svijeće.⁷⁵

U hrvatskoj kršćanskoj kulturi sv. Lucija se često povezuje s očima, vidom i ručnim radom. U Splitu se vjerovalo da sv. Lucija donosi darove siromašnima. U kaštelanskom su se kraju točno u ponoć palili mali topovi i kad bi se čuo njihov pucanj počela bi zvoniti crkvena zvona.⁷⁶

6.1.3. Ditići, materice i očići

U nekim katoličkim krajevima, posebno u dijelovima Zagore, još uvijek su sačuvani tradicionalni obiteljski običaji. Ti običaji odnose se na slavljenje *Ditića*, *Materice* i *Očića*. Karakterizira ih obiteljsko okupljanje, obilasci kuća, darivanje, „iskupljivanje“.

U narodu se treća nedjelja prije Božića naziva *Ditići*, *Djetići*, *Ditinci*, *Mladenci*. Stariji (žene, muškarci) tada prijete djeci pa ih djeca moraju oraspoložiti raznim darovima. Nakon Ditića idu *Materice*, *Majčice*, *Majke nebeske*, a obilježavaju se drugu nedjelju prije Božića. Naziv materice je deminutiv riječi mater, majka. Muškarci toga dana ucjenjuju djevojke i žene i traže otkup, a majke ih darivaju.⁷⁷

Dica odaju od kuće do kuće na materice i traže da im se iskupiš. E, to ti je prije bilo da se na Materice moraš iskupiti dicit zato šta si mater. Onda oni idu na svaka vrata i pitaju ima li oraja (orasi). Dica bi nosila kesu da bi mogli u to staviti darove. Ako bi prid Božić bija kogod imućniji, onda bi dicit poklonija i dvi-tri smokve, a dite sritno ko da su mu Boga dali. A za Očiće i muški isto su tribali darovat žene i dicit orajima...⁷⁸

U Dugobabama je, navodi Dragić, bio običaj da bi djeca napravila konop i prijetila majci da će je „objesiti“ ako im se ne iskupi. Naravno, sve se to izvodilo u šali. Majka bi se

⁷⁴Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, str. 426.

⁷⁵ *Isto*, str. 426.

⁷⁶ *Isto*, str. 426.

⁷⁷ *Isto*, str. 430.

⁷⁸ Kazala mi je spomenuta Anđa Cvitković.

iskupljivala tako da bi djeci dala slatkiše i voće.. Djeca su iz susjedstva, također, obilazila žene, recitirajući im:

*Valjen Isus gazdarice,
čestitan ti Materice.
Došao sam preko mora
da mi dadeš koji ora.
Potrala me teška muka
da mi dadeš česam luka...*⁷⁹

U Sinjskoj krajini djeca su majkama prijetila da će ih objesiti ako im se ne otkupe pa su se one otkupljivale slatkišima, voćem za mlađe ili kapljicom rakije za starije. Mladići su navečer išli na silo kod svojih djevojaka, ako su bile obavljene zaruke. U poljičkome kraju se spremaju darovi u onim kućama gdje su momci za ženidbu i gdje je cura isprošena.⁸⁰

Isto su djeca činila očevima nedjelju dana kasnije, na *Očiće*. Djeca bi se tako na *Očiće* ustala rano i odmah išla konopom “svezati” oca, koji je morao platiti svoje oslobođenje tako da ih daruje slatkišima ili suhim plodovima. Za vrijeme čestitanja uslijedila bi kakva pjesmica šaljivog karaktera.

U Imotskoj krajini, navodi autor, na Materice i Očiće bio bi *mali omršaj*. Starješina bi rezao *crljeno* meso djeci, *ženskadiji*, sebi i ostalim *muškicima*, svakome koliko je mogao. Odrasliji su dobivali po veći komad mesa, a djeca manji.⁸¹

6.1.4. Badnjak

Badnjak se po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: Badnje jutro, Badnji dan i Badnju noć. U dalmatinskim se krajevima od ranoga jutra počinjalo s pripremama za Božić.

U blagdanskome razdoblju pripremala su se tradicionalna jela, posebno kolači i kruh. Na Badnjak su se, budući da je posni dan, pripremala nemasna jela, kao i danas primjerice bakalar, a posebice je bila raširena priprema pogača. Nekoć se smatralo smrtnim grijehom ako

⁷⁹ Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, str. 433.

⁸⁰ *Isto*, str. 431.

⁸¹ *Isto*, str. 435.

bi se netko omrsio na Badnji dan. Tako se, primjerice u Lici, nekoć cijeli dan postilo o korici kruha i rasolu. Post se posebno ogleda u badnjoj večeri.⁸²

Žene su na Badnji dan pripremale više od trideset vrsta kruha i peciva. Božićna peciva i kruh, navodi Dragić, ukrašavaju se motivima križa, ptičica, klasa, janjeta, djeteta u kolijevci i sl. U Bosni se peciva ukrašavaju križem, krunicom, čašom, fildžanom, vilicom itd. Božićna peciva i kruh imaju razne nazive. Autor navodi neke od njih: *česnica/časnica* (Bosna i Hercegovina), *badnjak*, *badnjača* (Vojvodina, Slavonija), *koleda*, *koladek* (Hrvatsko Zagorje), *križnica*, *krsnica* (Bosna), *luk*, *ljetnica*, *litnjak* (južna Dalmacija), *čurek*, *kićenjak*, *šareni kolač*, *bogatica*, *žitnica*, *božićni somun*, *božićna pogača* (Bosna i Hercegovina), *bravarica* (Dalmacija).⁸³

U Dalmaciji se pripravlja kruh *bravarica* dok se pogača *srića* pripravlja u selu Nisko u Zagori. Običaj je bio da kada se ispeče pogača, odlazi se u tor među ovce. Odlaze obično domaćin i čobani. Sve ovce trebaju ući u tor, a kad uđe zadnja, domaćin je polije vinom iz *potića*. Nakon tog obreda, uzeli bi pogaču i potezali je. Čoban bi dobio sriću jer su mu ruke bile hladne od čuvanja ovaca i stajanja na hladnoći, a glava kuće bi dobio komadinu.⁸⁴

U Trogirskoj zagori pogača se nazivala *čobanica* a davala se blagu za plodnost. Blagu bi se također običavalo odlomiti i dati komadić sriće (*srića*, *srićica*, *navratnjak*). Po veličini odlomljenih komada pogače ukućani bi proricali kakva će im biti nadolazeća godina.⁸⁵ Dakle, česnica, srića i čobanica sadrže panspermijske karakteristike.

Ususret Božiću se najviše obilježava Badnji dan ili Badnja večer.. Domaćice bi već pravile nemrsna blagdanska jela. Domaćini sijeku drvo badnjak i unose ga u kuću zajedno sa božićnom slamom. Prostiranje slame po kući poznaju mnogi europski narodi: Mađari, Rumunji, Albanci, Nijemci, Švedi, Englezi, Francuzi, Česi itd. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, nakon unošenja badnjaka, po kući i ispod stola na kojem se blagovalo, prostirala se slama i čestitao Badnjak i Božić.⁸⁶

A za Božić i Badnji dan bi se obavezno postilo, a jelo bi se šta bi ima, ako bi bilo bakalara, najviše toga. Moj ćaća je uvek radija bakalara. Onda uvečer bi sidili u kućan, naložili

⁸² Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 411.

⁸³ *Isto*, str. 411.

⁸⁴ *Isto*, str. 427.

⁸⁵ *Isto*, str. 415.

⁸⁶ Dragić, Marko (2010): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 233.

*bi vatru, dva velika badnjaka bi ćaća donija ka glava kuće, a mi bi dica bacili slame po kući pa bi se igrala, valjala, skakala po slami. Ćaća bi uša i reka: „Valjen Isus, na dobro vam došlo sveto porođenje!“ Stavili bi kuvat jedan broncin na komin, na vatru, obisili o komaštre, ha bilo je digod i mesa, slanina a i kupusa. I kad bi išli na ponoćku, onda bi išli u crkvu svi, od mladog do starog, i onda kad bi se vratili, onda bi ili, a ujutro kad bi se svanilo, onda bi išli čestitat Božić. Onda bi po običaju neko os starijih dici pružija smokvu ili šta drugo, nije bilo ko sad kolača. Obično se davalo smokvu, oras, i tako...A kad bi bili Očići, Materice, isto se dici, materi i ćaći davalo smokva i orasa, na čiji je palo dan toga bi se častilo, a i oni bi počastili nas...*⁸⁷

Slama koja bi se prostrla po kući simbolizirala je Betlehem, odnosno mjesto rođenja Isusa Krista. U Dugopolju bi žene unosile vreću slame i prostirale je po podu, a djeca su se valjala po njoj. Domaćice bi u Glavini Donjoj kod Imotskoga donijele vreću slame pa bi je prosipale po kuhinji i tako je ostajalo sve dok ne prođe Nova godina. Tada bi sve prostorije u kući pošćropila svetom, blagoslovljenom vodom moleći Vjervanje.⁸⁸

Nakon prostiranja božićne slame uslijedilo je paljenje badnjaka. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je vrsta kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije otpalo lišće. Druga je vrsta badnjaka – klada, panj ili truplo stabla dugo do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. U Dalmaciji, otocima i Istri to je bio najčešće panj masline ili česmine. Cer i hrast su dugovječna drva i simboliziraju vječnost. Najčešće se pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući. Ako se u obitelji treba roditi muško dijete, onda bi se i za njega unosio dodatni badnjak.⁸⁹

*U nas u Sinju isto je bilo, razbacali bi slamu, napravili se badnjaci. A u nas su badnjake dica unosila. Pravili smo i božićne sviće od voska...Za rućak bi umakali krov u vino i gasili bi sviću s tim krovom.*⁹⁰

Badnjaci se pale nakon blagdanske večere. Starješina kuće moli krunicu zajedno s ostalim članovima obitelji. Nakon večere domaćin unosi tri badnjaka koja se pale na ognjištu. Tri su badnjaka simbol Presvetog Trojstva. Prije nego se polože na ognjište, badnjake je trebalo blagosloviti blagoslovljenom vodom. Prvi je badnjak najveći i najdeblji i na njemu je znak

⁸⁷ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

⁸⁸ Dragić, Marko (2010): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 233.

⁸⁹ Isto, str. 231.

⁹⁰ Kazala mi je spomenuta Danica Šolić.

križa. On se polaže na desnu stranu, a druga dva po redu. Kad se unesu badnjaci, moli se molitva za pokojne.⁹¹

U Ceri kod Unešića muškarci se okupe u središtu sela i kreću u povorku. Povorka ide od kuće do kuće gdje lože badnjake koje je gazda spremio posebno za večer Badnjaka. Svaki gazda u selu je želio imati najveći badnjak i time se ponosio pa je vladalo natjecanje tko će pripremiti veće drvo badnjaka. Nakon što je obavljeno loženje, gazda časti okupljene vinom i suhim plodovima (orasi i bademi).⁹²

U Glavini Donjoj (Imotski) bio je običaj da najstariji čovjek porodice unosi badnjake po redu u sve kuće dotičnog zaseoka. Na vatri badnjaka palile su se svijeće, a često bi se u vatru u kojoj su ti panjevi gorjeli, dodao dio gozbe i pića ukućanima. Vatra badnjaka ima apotropejski karakter, označava kraj tame i zla te dolazak Kristova svjetla. Pepeo badnjaka je također bio važan, njime bi se kasnije posipale voćke i polja kako bi u narednoj godini urodile plodom (panspermijski karakter).⁹³

Nakon paljenja badnjaka obitelji odlaze na ponoćku, potom kad se vrate vrše ritualno hranjenje stoke:

„Nakon vrlo pobožne ponoćne mise svi su žurili kući nahraniti blago, jer se vjerovalo kako ono tada dobija moć govora (što je, pak, vrlo vrlo poganski). Za vrijeme i nakon božićnih misa narod se odijevao u svečana odijela a vrijeme se provodilo u posjetama, jelu i odmoru. U Kaštelima postoji zapisana uzrečica: Tko na Božić nova ne obuče, tome led se u kosti uvuče.“⁹⁴

Sutradan bi uslijedio božićni ručak. U Muću se običavalo za stolom, po završetku objeda i molitve, da domaćin umoči kruh u vino te njime ugasi svijeću. U šali se govorilo da na koga prvog ode dim svijeće taj će prvi i umrijeti. Takav se običaj sačuvao i danas.⁹⁵

U Dugopolju je za vrijeme božićnoga ručka gorjela svijeća koja je bila ukrašena kruhom. Po završetku objeda, domaćin je kruhom umočenim u vino gasio svijeću, a ukućani su govorili: "*Drž' se moj putniče. Božić je vrime izmirenja i čestitki.*"⁹⁶

⁹¹ Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/7/narodni-obicaji> (pristup 12. lipnja 2018).

⁹² Dragić, Marko (2010): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 233.

⁹³ *Isto*, str. 233.

⁹⁴ Braica, Silvio (2004): *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica str. 11.

⁹⁵ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

⁹⁶ Dragić, Marko (2010): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 242.

6.2. Silvestrovo

Sveti Silvestar iznimno je važan kršćanski svetac i papa. O njemu se u kršćanskoj kulturi zna mnogo, no ipak je važno da se od zaborava sačuvaju običaji i vjerovanja vezana za njega u hrvatskoj katoličkoj kulturi. Spomendan sv. Silvestra obilježava se 31. prosinca. Taj je dan u narodu poznat i kao Silvestrovo. Njegovo se ime može tumačiti na tri načina: svjetlost na zemlji (na lat. *sil* kao svjetlo i *terra* kao zemlja), potom kao divlji muškarac (*silvas trahens*) jer se na težak način preobratio u kršćana i naposljetku *Silvestar*, u smislu zelen, oslobođen od svih požuda, prekriven granama.⁹⁷

Život sv. Silvestra prožet je legendama iz života u kojima se opisuje njegovo preobraćenje na kršćanstvo i mučeništvo:

„Silvestar je bio sin Juste, a učio je od svećenika Cyrinusa koji je učinio velika dobročinstva. Silvestru je u kuću došao Timotej, kojega nitko nije htio primiti jer je propovijedao vjeru Isusa Krista. Timotej je imao obilje bogatstva pa je vladar Tarkvinije zapovjedio da se Silvestra žrtvuje idolima. Silvestar je Tarkviniju rekao: “Zli čovječe, imat ćeš muke koje nećeš izdržati. Umrijet ćeš ove noći.” Potom je Silvestar utamničen, a Tarkvinije je otišao na večeru. Dok je jeo, kosti ribe su mu se zaglavile u grlu i točno u ponoć je umro, kako je Silvestar prerekao. Tada se Silvestar izbavio iz zatvora. Bio je toliko milostiv da su ga svi kršćani voljeli, jer je bio kao anđeo cijelim tijelom, svet u poslu, dobar savjetnik, strpljiv i darežljiv i čvrsto utemeljen u vjeri (...) Sveti Silvestar postao je rimskim biskupom 314. godine, za vrijeme vladavine cara Konstantina I. Velikoga, sina Konstancija I. Klora i svete Jelene Križarice.“⁹⁸

Najpoznatija je ona legenda kada je car Konstantin naredio svojoj vojsci da pobije sve kršćane, čuvši tu naredbu, Silvestar bježi u planinu zajedno sa svojim činovnicima. No, Bog je kaznio Konstantina zbog takve naredbe i Konstantin je teško obolio. Kako bi se izliječio, na preporuku liječnika, njegova vojska trebala je prerezati grla tri tisuće djece i od njihove krvi napraviti kupku u kojoj bi se car Konstantin kupao. No sam car nije znao za tu stravičnu metodu. Kada je došao dan kupanja, Konstantin je vidio tisuće majki koje plaču za svojom djecom koja trebaju uskoro biti ubijena. Car se zgrozio i sažalio nad majkama, zabranio dekretom ubojstva djece. Potom je djecu oslobodio s velikom radošću i darivao ih. Te noći Konstantinu su se

⁹⁷ Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, str. 304.

⁹⁸ *Isto*, str. 305.

ukazali sv. Petar i sv. Pavao i nagovijestili da će zbog svoga čina dobrote biti izliječen. Tako je i bilo, stoga je car pozvao Silvestra na razgovor. Rekao mu je za ukazanje, a sv. Silvestar ga je naveo da ispovjedi sve svoje grijehе. Tako je Konstantin postao kršćaninom.⁹⁹

U ikonografiji, sv. Silvestra se prikazuje u papinskoj odori, noseći biskupski štap i s knjigom u ruci, a na glavi mu je mitra ili tijara. Prikazan je zajedno s bikom oko njegovih nogu, a negdje ga prikazuju čak i sa zmajem. Važno je istaknuti da je sv. Silvestar prvi papa koji je umro prirodnom smrću (335.g.), dok su prijašnji pape umirali u mučeništvu. Njegove relikvije čuvaju se u Rimu u crkvi sv. Silvestra.¹⁰⁰

„Car Konstantin I. Veliki izdao je zapovijed da se u cijelom Rimskom Carstvu ima štovati Isus Krist kao jedini pravi Bog. Milanski edikt objavio je godine 313., kojim je kršćanstvo postalo slobodna vjera.“¹⁰¹

Silvestrovo označava svršetak Stare godine i ulazak u Novu godinu. Tijekom 20. stoljeća, u Poljicima se išlo na misu te zahvaljivalo što su ispratili Staru godinu. Također, ako bi se netko od mještana loše ponašao za Staru godinu, rekli bi neka mu je to zadnja pogreška sa Starom godinom i da se više ne ponavlja.¹⁰²

U Ogorju i muću se na Staru godinu vjerovalo sljedeće:

*Morali bi na Staru godinu svi bit dobri, poslušni i veseli. Rekli bi nam da kako se ponašaš zadnjega dana u godini, takav ćeš bit cilu iduću. Dakle, ako si na Staru godinu namrgođen i nesritan, takav ćeš bit i u idućoj. Ako si sritan i vesel, onda ćeš se radovat cilu narednu godinu.*¹⁰³

Obred paljenja krjesova i badnjaka na Staru godinu vršio se u selu Korušće (Lećeveica). Mještani bi palili male badnjake na Staru godinu jer su Novu godinu nazivali još i Mali Božić. Slična tradicija je i u Slivnu kod Imotskoga. Narod je smatrao da kao što se povezuju Stara i Nova godina, na isti način se povezuje Bog s čovjekom. U kršćanskoj tradiciji to predstavlja veoma snažnu simboliku.¹⁰⁴

Što se tiče apotropejskih obreda, česti su obredi koje djeca vrše kroz igru. Dragić u svome radu navodi sljedeći običaj u Konjevratima:

⁹⁹ Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, str. 305.

¹⁰⁰ *Isto*, str. 305.

¹⁰¹ *Isto*, str. 308.

¹⁰² Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, str. 305.

¹⁰³ Kazivačica Ana Bučević, rođena 1934. u Milešini (Ogorje).

¹⁰⁴ Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, str. 312.

„U Konjevratima bi se na Silvestrovo sva djeca sakupila i išla bi kroz selo tjerati staru godinu. Djeca bi staro posuđe zavezala za žicu i tako ga vukla kroz selo, vjerujući da će Nova godina biti bolja od stare. To se činilo sa željom da nastupajuća godina u svemu bude bolja i plodonosnija od stare.“¹⁰⁵

Nekoć su se ljudi za Staru godinu okupljali na kominu u kućama. Skupile bi se obitelji, pilo se, jelo, veselilo. Pričale su se vesele i šaljive priče, pekla bi se *bržola* (Slivno). Danas su se običaji za Novu godinu promijenili. Doček se održava uglavnom na trgovima, kafićima, klubovima. Jedno od najpoznatijih praznovjerja uoči Nove godine je taj da se obuče na sebe crveni komad odjeće (ponajviše donje rublje). Takva praznovjerja obično imaju apotropejska svojstva.¹⁰⁶

6.3. Sveta tri kralja

Sveta tri kralja, Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada su se Sveta tri kralja zvala i Tri mudraca od istoka. Karakteriziraju ga razni običaji: blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske, svjetovne); maskirani ophodi koledara; blagoslov kuća i apotropejski obredi.¹⁰⁷

Blagoslov vode vrši se u crkvi ili pred crkvom na Sveta tri kralja. Posvećena voda se u narodu još zove i *sveta, kršena* voda. U nekim bi krajevima ljudi iz crkve donosili veliku posudu svete vode. U Poljicima bi na Vodokršće iz svake kuće netko iz obitelji pred crkvu donosio vjedro vode u koje bi svećenik, prilikom blagoslova, stavio malo blagoslovljene soli, prekrižio ga i u vodu spustio križ.¹⁰⁸

Blagoslovljena voda treba se čuvati do idućega Vodokršća (blagoslova). Blagoslovljenu vodu domaćin je škropio i na taj način bi blagoslivljao kuću, obitelj, blago. Škropljenje predstavlja obred kojim svećenik škropilom, a domaćin, domaćica ili netko ukućana grančicom prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni i zle sile.¹⁰⁹ Ovaj čin škropljenja blagoslovljenom vodom apotropejskog je karaktera.

¹⁰⁵ Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, str. 320.

¹⁰⁶ Isto, str. 321.

¹⁰⁷ Dragić, Marko (2007). *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, str. 98.

¹⁰⁸ Isto, str. 99.

¹⁰⁹ Isto, str. 100.

Jedan od običaja na Sveta tri kralja je postavljanje božićne slame unutar kuće, štale ili pak u polju. Božićna slama apotropejskoga je i panspermijskoga karaktera. Iz kuće se iznosi treći dan Božića ili na Sv. tri kralja te se stavlja po granama voćki, maslina, ili se njome obavijaju stabla vjerujući da će tako biti plodna i sačuvana od bolesti. Slama se također stavlja na mjesta gdje kokoši nesu jaja. Ugljen, pepeo i badnjak, na blagdan Sv. tri kralja iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i služe kao zaštita od nevremena, ali i za urod.¹¹⁰

6.4. Poklade

Sveta tri kralja (obilježavaju se 6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana. Od 7. siječnja do Čiste srijede slijedi razdoblje poklada. Pokladni običaji i događaji traju tri dana: nedjelju, ponedjeljak i utorak (pred Pepelnicu). Prije toga slijedile su velike pripreme. Ta tri dana se častilo i jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike ili Završne poklade.¹¹¹ U Muću u Zagori običavalo se reći: „Od Poklada do Uskrsa nema mrsa!“ i „Čista srida čisti criva.“¹¹²

Utorak od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je dan poklada. Nedjeljom se maškaraju i oblače mala djeca, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede. Za vrijeme maškara (mačkara) u prvom planu su zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), a karakteristične su i razne pjesme, šale, izrugivanja itd.¹¹³

Kada je riječ o mačkarama u Zagori, glavni protagonisti svih mačkara bili su tzv. *did i baba*. U Sutini i Neoriću početkom zime skupilo bi se nekoliko momka koji bi bili određeni za barjaktara ili djevera. Išli bi od sela do sela kako bi odabrali jablan (barjak). Kada bi odabrali pogodan jablan, ponovno bi se skupilo desetak momaka koji bi ga usjekli i odnijeli. Potom bi se s njega gulile duge grane i kora. Odnijeli bi ga na tavan i tu bi se sušio sve do mačkara da postane lakši za nošenje. Kroz stablo bi se probila rupa u visini od jednog metra i zatim u nju utisnulo drvo – klin za rukohvat i naslon na rame.¹¹⁴

¹¹⁰ Dragić, Marko (2007): *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina str. 372.

¹¹¹ Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 156.

¹¹² Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹¹³ Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 158.

¹¹⁴ *Isto*, str. 164.

Slika 8. Sječa jablana (Muć Donji)¹¹⁵

Na Pokladnu nedjelju u središtu svakoga sela oko 11 sati okupljale su se mačkare. Taj sastav činili su: did, babe, vezir, barjaktar, jenge, neviste, diverovi i cigani. Nekada bi i svećenici dolazili u to vrijeme i blagosloveli mačkarae. *Did* je vođa mačkara, on je najiskusniji i najstariji čovjek, ima velike povlastice, pa čak i pravo da izbaci one mačkare koje su neposlušne ili se neprikladno ponašaju. Obučen je u ovčji kaput, ima šešir te zvona oko struka.¹¹⁶

Zvona, kao i ostali rekviziti za stvaranje buke, imaju apotropejske karakteristike (tjeraju zle sile i demone). Za didom ide *baba*, također je imala ovlasti kao i did. Sa sobom su nosile torbu i u njoj luga za posipanje civila, a obučene su u narodnu nošnju. Potom ide *vezir*, kreće bočno od kolone mačkara i nadgleda njihovo ponašanje. Ide od kuće do kuće i provjerava je li gazde dopuštaju ulazak mačkarama i ima li kićenica. Potpuno je obučen u bijelo s crvenim pojasom oko struka i ramena.¹¹⁷

¹¹⁵ Slika 8. Izvor: Facebook stranica *Mačkare Muć*.

https://www.facebook.com/pg/mucke.mackare/photos/?ref=page_internal (pristup 25. 06. 2018.)

¹¹⁶ Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatia et Slavica Iadertina, str. 164.

¹¹⁷ *Isto*, str. 164.

Slika 9. Vezir (Muć Donji)¹¹⁸

Slika 10. Diver i nevista (1972)¹¹⁹

Barjaktar je najsnažniji momak zadužen za nošenje barjaka, a obučen je u jačerima s kitama, ima pas, žuti šudar, gaće od sukna i gumaše. *Jenge* su mlade neudane cure, a *neviste* udane. *Diverovi* su neoženjeni muškarci, nose kapu kitaricu, kuparen s pucama tj. tokama i crvenim kitama. *Cigani* predstavljaju ostatak mačkara.¹²⁰

U Muću su kićenice za barjak pravile su djevojke, potom bi se te kićenice iznosile i stavljale na barjak. Kićenice su se radile od papira, staroga kruha i peciva, kitilo bi se suho voće, jabuke, čak su se stavljali i ručnici i marame. Kićenicu bi iznosila mlada djevojka koja bi kasnije s mačkarama zaigrala kolo.¹²¹

¹¹⁸ Slika 9. Izvor: Facebook stranica *Mačkare Muć*.

https://www.facebook.com/pg/mucke.mackare/photos/?ref=page_internal (pristup 25. 06. 2018.)

¹¹⁹ Slika 10. Diver i nevista (1972) Izvor: Facebook stranica *Mačkare Muć*.

https://www.facebook.com/pg/mucke.mackare/photos/?ref=page_internal (pristup 25. 06. 2018.)

¹²⁰ Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 164.

¹²¹ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

Slika 11. Mučke mačkare iz 1936. godine¹²²

Za vrijeme mačkarske povorke, palio bi se krnjo. Nakon paljenja krnje, pjevale su se mačkarske pjesme. Sačuvana je maškarska pjesma koja se pjevala na području Muća:

Skoči jure janje moje

izdri dide diko naša

izdri dide opet velju

izgoni ga prijatelju

izdri dide đavlu oša.

Oj divere diko naša

oj divere rugo naša.

Oj nevjesto diko naša

oj nevjesto rugo naša.

Evo našeg gospodina

koji će nas darivati

litru vina rumenoga

¹²² Slika 11. Izvor: Facebook stranica *Mačkare Muć*
https://www.facebook.com/pg/mucke.mackare/photos/?ref=page_internal (pristup 25. 06. 2018.)

*I ovdje je dobar gazda
koji će nas darovati.
I ode je lipa seka
koja će nas darovati
i naš barjak nakititi.
Ajde daruj dobar gazda
hvala tebi dobar gazda
koji si nas darovao
hvala tebi opet velju.
Hvala tebi lipa seko
koja si nas darovala
i naš barjak nakitila.
Ajde dide malo babu
pritisni je uz tarabu.
Stari svate rugo naša
stari svate diko naša.
Barjaktaru rugo naša
barjaktaru diko naša!¹²³*

Mačkarski običaji nisu se puno razlikovali od mjesta do mjesta. Kao što je i u Muću, tako je uglavnom bilo i u običajima Prugova:

„U Prugovu kod Klisa, maškare je predvodio *did*. Poredao bi članove svoje povorke – a tu je bilo: kovača, limara, poštara, stolara, pitura, dimnjačara, brijača, svećenika, liječnika i drugih figura. Svi zajedno se upućuju do kuće domaćina koji očekuje njihov dolazak, a cijelim putem se straši prolaznike. Trubač pred domaćinovom kućom najavljuje dolazak, predvodnik daje znak i program počinje. Osoba prerušena u liječnika obilazi ukućane, dijagnosticira bolest

¹²³ Kazao mi je spomenuti Grgo Šegović.

i određuje lijekove. Svećenik prilazi jednom po jednom, blagoslivlja ih "svetom vodom", dok poštar s punom torbom i naočalama na vršku nosa uručuje pisma.“¹²⁴

U Dugobabama su zadnja tri dana poklada sudjelovali svi muškarci u selu, a glavni je bio dida, obučen u staru, poderanu narodnu nošnju, sa kapom na glavi, sa zvonom na leđima i mačem ili sabljom u ruci. U mačcarskoj povorci u Dugobabama posebno su bili zanimljivi mladići koji su se oblačili u Turčine. Slijedili su dida, a bili su odjeveni u turksu odjeću, za pojasom su imali pištolj i sablju u ruci. Takva povorka predstavljala je svatove u kojima su bili: nevjesta, barjaktar, djever, jengije ili cure, kum. Kod njih jedino nije bilo mladoženje.¹²⁵

„U Planjanima kod Unešića, u pokladno veselje ili u "mačkare" išli su jedino muškarci. Nezaobilazno središte povorke uvijek su bili mlada i mladoženja - "baba" i "did". Uz njih su putovali barjaktar, torbonoša koji je u svoje torbe skupljao "darovštinu" i ostali koji su se nazivali pjevačima, a bili bi obučeni, najčešće, u narodne nošnje.“¹²⁶

Mačkare bi domaćin častio pred kućom. Nekad bi mačkare pjevale i zahvaljivale domaćinu na blagodatima, a kad bi netko iz obitelji preminuo, u te se kuće nije dolazilo ili bi vezir rekao da se ne pjeva. U kuće je jedino ulazila baba s metlom u torbi. Odlazila bi do komina i ako bi ondje našla luga, razmela bi ga po cijeloj kući, na takav način je ometala ukućane. Doktor bi liječio bolesti ukućana, pop bi nosio veliku knjigu s golim ženama na naslovnici i odatle čitao "molitve i držao propovijedi". Pitur bi ulazio u čađavu kuhinju koju je trebao očistiti; kovač popravljao alat koji mu je domaćin donosio i sl.¹²⁷

6.5. Cvjetnica

U hrvatskoj tradiciji Cvjetnica se naziva raznolikim imenima: *Cvitnica*, *Cvitna nedilja*, *Palmenica* (na pr. Šolta), *Nedeja od póme* (Dubrovačka Župa), *Palmina nedija* (Trogir). Simbolika naziva Cvjetnice je u tome što je karakterizira branje mirisnog cvijeća u ranu zoru. U katoličkoj baštini Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, zatim procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pjeva Muka.¹²⁸

¹²⁴ Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 166.

¹²⁵ *Isto*, str. 166.

¹²⁶ *Isto*, str. 168.

¹²⁷ *Isto*, str. 166.

¹²⁸ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 157.

Bio je običaj u Trbounju kod Drniša da se ukućani umivaju u vodi u koju se stavlja sveta voda, lišće masline i ljubičice. „Noć prije Cvjetnice kajin s vodom držao se vani vjerujući da će se noću u toj vodi umiti dobre vile. Vjerovalo se da će dobre vile biti u pomoći ukućanima, a onaj koji se prvi umije u toj vodi, bit će najljepši te godine i da će se cijelu godinu ustajati prvi... “ Ujutro bi se ukućani umivali vodom u koju bi se stavljale ljubičice, ali nekada i tratinčice. Kasnije bi se ta voda prolila prolila u vrt kako bi bio plodniji.¹²⁹

„Na samom uranku u Unešiću umivalo se u hladnoj vodi u koju bi se dodavalo cvijeće koje bi se prethodnog dana ostavilo u vodi da omekša i zamiriši. Bili bi to često cvjetovi od bajama, jabuke, ljubičice. Dok bi se umivalo, govorilo se: „Sađi crno, dođi bilo.“ Značilo je to da se osoba koja se umiva nada da će njeni crni grijesi cvjetnom vodom saći, a da će se duša u čisto, bijelo obući.“¹³⁰

*Za Cvitnicu bi dica išla brat ljubičice, digla bi se rano u zoru i išla brat, onda bi ih stavili u vodu u kajin. U toj bi se vodi prije mise umivali i nosili na Cvitnicu na misu cvića ili maslinove grane. Virovali smo da kad se mi divojke umijemo u toj vodi, bit ćemo cilu godinu lipe i mirisne, ka ljubičice.*¹³¹

Prilikom odlaska na misu, narod bi nosio na blagoslov cvijeće i grančice, vjerujući kako će ih štiti od zla i nevremena (apotropejski karakter). „Unešićani u crkvu nose maslinove ili lovorove grančice, a gdje ih nije bilo, brala bi se djetelina i za nju vezala ljubičica. Nakon što bi ih svećenik blagoslovio, one bi se vješale u kuće, staje, vinograde i polja, kako bi zaštitile i ljude i blago i materijalna dobra od nevremena ili kakvih zlih duhova. Blagoslovljene grančice stavljaju se i pokojnima na groblje.“¹³²

6.6. Sveto trodnevlje

6.6.1. Veliki četvrtak

Na Veliki četvrtak Katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Dan prije židovskoga blagdana Pashe, Isus je sa svojim učenicima posljednji put proslavio taj blagdan i ustanovio svetu misu. Svoju prisutnost Isus Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu što simbolizira Kristovo ljudsko tijelo i krv. Toga dana Isus je molio za

¹²⁹ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 157.

¹³⁰ *Isto*, str. 158.

¹³¹ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹³² Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 160.

ljudski rod i obećao svoga Duha protiv duha zla. Taj dana Juda ga je izdao, potom je uhićen i cijelu noć ispitivan na sudu. Na Veliki četvrtak od podne se ništa više ne bi radilo o zemlji, jedino se moglo pomagati sirotinji, koja nije imala ni volova, ni konja, ali ni radne snage.¹³³

Veliki četvrtak u narodu još se naziva i *zeleni, zeljavi* jer je običaj na taj dan da domaćice za objed pripremaju zelje, blitvu ili kupus, spremaju i divlje zelje (mišanica) te beskvasni kruh. Na Veliki četvrtak, u ranu zoru, trebalo je izmoliti molitvu „sto dušica“ i sto puta se prekrstiti, a prije molitve nije se smjelo ni s kim pričati. Ako su čobani bili u polju, zajedno su molili, a nakon svake molitve, bacili bi po jedan kamenčić. U krajevima Zagore molila se ta molitva, a glasi ovako:¹³⁴

*„Oj dušice grišna,
bud' u viri kripna
Kad budemo putovati,
dugim putim, tisin klancin
Sritat će vas duh nemili,
duh nečisti
Pitat će vas jesil' moja,
jal' Božja?
Nisan tvoja, neg Božja
Ja sam ona što san govorila
Na blagdanak na Veliki četvrtak
Sto križića, sto Jezusa, sto Amena
Sto se puta prikrstila
Jezus Isus i Marija
U ima Oca i Sina i Duha Svetoga, Amen.“¹³⁵*

¹³³ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 160.

¹³⁴ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 493.

¹³⁵ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

*Kad bi se mi divojke skupile i čuvale ovce u Svilaji, molile bi sto krunica. I da ne bi zaboravile broj, uzele bi duge grančice i svaki put kad izmolimo krunicu otkidale bi mali komadić da znamo dokle smo došle. U nas se na Veliki četvrtak radilo do podne, a na Veliki petak od podne.*¹³⁶

Kako navodi Dragić, na Veliki četvrtak nadbiskupi, biskupi i svećenici u mnogim crkvama podsjećaju na Isusovo pranje nogu apostolima tako što i sami peru noge dvanaestorici muškaraca, tzv. apostola. Biskup najprije skida plašt, opaše se ručnikom, zatim pere noge dvanaestorici svećenika ili najsiromašnijih staraca. Kada opere svaku nogu, obriše je ručnikom i poljubi. Nakon pranja, biskup opere ruke, obriše ih ručnikom, ogrne plašt i moli zadnju molitvu. Isto čini i papa. Simbolično pranje nogu podsjeća na Krista koji je pranjem nogu svojih učenika ostavio zapovijed ljubavi da i oni tako čine jedni drugima. Obred završava prijenosom Svetog Otajstva na oltar (simbol Kristova groba).¹³⁷

6.6.2. Veliki petak

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Na Veliki petak ne slavi se euharistijsko slavlje. Crkveni oltar je sasvim ogoljen, bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika. To ustvari simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, muke, nitko ne pjeva. Veći dio dana provodi se u crkvi, pjeva se Muka Gospodinova i ljubi raspelo.¹³⁸

Veliki petak dan je kada je Krist pokopan, što je značilo da se toga dana nije ništa smjelo raditi u polju. Mještani Muća Gornjeg radili su taj dan u polju, ali ne sebi već drugome i to tek nakon crkvenog obreda „Muke Isusove“. S obzirom da je dan posta, domaćice su spremale posna jela, što je uključivalo ribu, bakalar, krumpir. Pilo se i crno vino jer su mještani vjerovali da kada ga se popije, vino se pretvara u krv. Na Veliki petak trebalo je izmoliti trideset i tri krunice.¹³⁹

U crkvi su se za vrijeme mise koristile *čegrtaljke* i tukao *baraban*. Udaranjem barabana od klupe, vjernici su iznosili svoj bijes i ljutnju što je svjetina umjesto Krista oslobodila Barabu (po njemu su barabani i dobili naziv). Svećenici, s druge strane, nisu u potpunosti podržavali

¹³⁶ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹³⁷ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 167.

¹³⁸ Isto, str. 167.

¹³⁹ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 493.

klapanje i lupanje barabanima po klupama jer su se na taj način klupe oštećivale, a i mladići bi tijekom mise radili nepodopštine (zaboli bi iglicu na vrh barabana i bockali djevojke).¹⁴⁰

*Barabani bi se kod na u Prugovu radili za Veliki četvrtak, Veliki petak. Jednu večer su se nosili barabani, a drugu večer su se nosile čegrtaljke. A baraban ti je drinovo drvo. Od drina bi se skršila šiba, ni pretanka ni predebela. Ona bi se izrezbarila, izgledala bi ko zavijutak, jedan dio kože bi se ogulija, jedan dio bi osta neoguljen, pa bi tako baš bija ko zavijutak. S tin bi se tuklo di god se moglo po drvenin stvarima, po bancima. To je bilo kad su sudili Isusa, pa bi mi protestirali i oponašali s tin barabanima ljutnju jer su oslobodili Isusa umisto Barabe. Momci bi se natjecali ko će lipši baraban izradit, da je šta duži i lipši.*¹⁴¹

Poslije mise muškarci bi hvatali djevojke i djecu te ih tukli barabanima jer se vjerovalo da će blagoslov s barabana prijeći i na druge osobe ako ih se dotakne. Baraban ima apotropejsku moć, smatralo se da štiti dom i ukućane od zla pa bi ga mještani nakon mise postavili negdje na zid u kući da ih štiti. Nekada se čak koristio i u veterini, primjerice, kada bi koja životinja oboljela, udarali su je na bolno mjesto jer se vjerovalo da će tako životinja zacijeliti, ozdraviti.¹⁴²

*Kad bi u Prugovu bila procesija vani, dok toga nema ode u Muću radi položaja crkve, u toku te mise narod koji je ima čegrtaljke ne bi iša blizu popa koji izgovara molitve nego malo dalje da ne bi ometa misu. A čegrtaljka je ka neka drvena kutija koja ima unutra nekakve zupce i vanka ručku, onda se ta ručka vrtila i to bi bučilo, radilo neki čudan zvuk tk-tk-tk...to bi dicit bilo najzanimljivije.*¹⁴³

6.6.3. Velika subota

Na *Bilu* subotu (Veliku) obnavlja se blagoslov ognja u crkvi, a to predstavlja simbol uskrsloga Krista. U Muću je bio običaj da vatru pred crkvom zapali *fabricijer* – član župnog vijeća. Vjernici, kada krene misa, uzimaju ugarke od zapaljenih drva blagoslovljene vatre (prema pučkom vjerovanju, ugarcima se pripisivalo apotropejsko svojstvo – obrana od zla) te bi ih sutradan stavljali među blago. Vjerovali su da će štititi blago od raznih bolesti.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 493.

¹⁴¹ Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

¹⁴² Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 493.

¹⁴³ Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

¹⁴⁴ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 494.

„U svim je hrvatskim krajevima na Veliku (Bilu) subotu bio običaj umivanja vodom koja je netom blagoslovljena u crkvama, a ukoliko netko ne bi imao tu vodu, valjalo se umiti na vrelima, potocima, rijekama, moru...“¹⁴⁵

Na Veliku subotu djevojke i žene žurno su uređivale domove, a muškarci bi tjerovali stoku na pašu. Čim bi na zvoniku zazvonila Glorija, svi su žurili da se umiju u vodi i postanu čisti u duši i tijelu. Glorija zovni oko podne i to dječjim zvonom. Na mučkome području, pastiri bi sa sobom nosili bocu vode, a kada bi čuli da zvoni, umivali bi se jer su vjerovali da će biti sačuvani od bolesti očiju i tijela.¹⁴⁶

„Općenita je hrvatska narodno-crkvena tradicija blagoslov jela na Veliku subotu ili rjeđe na sam Uskrs. Svaka kuća šalje u crkvu kojega ukućanina s košarom ili kakvom posudom, napunjenom svim važnijim jestvinama tih dana. Poredane u čitavim redovima, svećenik ih s osobitim blagoslovom blagoslovi, pri čemu se košare s jelom (zvanim *svetenje*, posvećenje) otkriju, dok su inače pokrivene i uređene što se ljepše može šarenim ručnicima, gdje je to običaj.“¹⁴⁷

Na području Muća, Ogorja, Postinja i Crivaca, običaj blagoslova hrane bio je sličan:

*A na Bilu subotu uglavnom bi nosili jaja u košari blagosivljat, za svakoga u kući išlo bi po jedno jaje. Za popa bi isto nosili al jedno neoguljeno jaje. Nije se nosilo samo to, ponili bi i kruva, sira, čak bi neki nosili i mladu kapulicu.*¹⁴⁸

Na Veliku subotu bojala (piturala) su se jaja. To je bio običaj većine područja Zagore. Jaje ima snažnu simboliku u kršćanskoj tradiciji. „Jaje je simbol nade i uskrsnuća. Simbolika proizlazi iz probijanja ljuske jajeta prilikom leženja pileta. U Miljevcima za Uskrs, kao i u svim krajevima u Hrvatskoj, drevnoga je postanja tradicija kuhanja i bojanja jaja. Različitim tehnikama domaćice su bojale skuhana jaja i po njima crtale različite ukrase. Da je bojanje i ukrašavanje pisanica star običaj svjedoče nalazi obojenih olupina jaja u nekim starim germanskim grobovima, kao i jaja, izrađena od gline, sa šarama izvedenim u urezima nekom masom u bojama, otkopinama u starim grobovima skandinavskim i, nekim, starim slavenskim.“¹⁴⁹

¹⁴⁵ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 171.

¹⁴⁶ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 494.

¹⁴⁷ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 174.

¹⁴⁸ Kazala mi je spomenuta Iva Svalina.

¹⁴⁹ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 172.

U Drnišu primjerice, na Veliku subotu, običaj je da najčešće svekrva na blagoslov nosi *posvetalicu* (pogaču koja se premaže jajima). Takva se tradicija i naziv posvetalica održala se do današnjih dana i u Rami. Moguće je da su taj običaj i naziv donijeli Ramljaci koji su se u tim krajevima nastanili bježeći od Turaka 1687. godine.¹⁵⁰

6.7. Uskrs

„Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život.“¹⁵¹

*Za Uskrs se u Prugovu obavezno, i to sa subote na nedilju, namistilo navečer spremalo meso. Poklale bi se svinje, pa bi bilo divenica, kobasica, pancete. Stavilo bi se u jedan veliki bronzin i na vatru. Stavilo bi se i kisela kupusa isto. Kad bi se iz crkve došlo, stariji čak ne bi izdržali od gladi do jutra, pa bi nakon mise, oko tri ure navalili na to meso. To se pripremalo za uskršnji ručak. Na blagoslov su se nosila jaja i ko je ima sirnicu.*¹⁵²

Dragić navodi kako se u Unešiću, na uskrsno jutro, molila uskršnja molitva. Trebala se izmoliti sedam puta, a pritom se sedam puta krstilo. Molitva glasi ovako:

Daj mi Gospe dobar dar,

kazat ću ti dobar glas,

od Isusa Sina Tvog.

Jutros Ti je uskrsnija,

s desne strane Ocu sija.

Ostavija je krvcu na lozici,

tilicu na pšenici,

¹⁵⁰Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 174.

¹⁵¹ *Isto*, str. 174.

¹⁵² Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

6.8. Sveti Juraj

Blagdan sv. Jurja obilježava se 23. travnja. Sveti Juraj jedan je od najraširenijih i najštovanijih svetaca. U svome radu, Dragić piše o životu sv. Jurja:

„Sveti Jure rođen je između 275. i 281. godine. Podrijetlom je iz plemićke obitelji. Otac mu je bio rimski vojnik rođen u Perziji, a majka iz Kapadocije u Maloj Aziji. Poslije očeve smrti s majkom je otišao u Palestinu gdje je postao vojnikom. Ubrzo je među vojnicima stekao veliku popularnost, a za nagradu postao je zapovjednik jedne satnije. Potom je postao i zapovjednik bojišta. No, Juraj je veoma rano postao kršćaninom i zbog svoje vjere došao u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Bio je član Vojnoga vijeća u svojstvu časnika. Nakon majčine smrti svoj bogat obiteljski imetak razdijelio je siromašnima, a svojim robovima dao je slobodu.“¹⁵⁴

Sv. Juraj zaštitnik je: ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zaštitnik je pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štuju kao zaštitnika od napasnika. Narod mu se moli za zaštitu od zmija i vještica.¹⁵⁵

Život svetoga Jure prepun je legendi, a jedna od zasigurno najpoznatijih je ona sa zmajem. Legenda govori o zmaju koji je živio u močvari pokraj grada Silene. Zmaju su stanovnici toga grada svaki dan morali dati po dvije ovce. Kad je nestalo ovaca svaki dan morali su zmaju dati kockom odabrana mladića ili djevojku. Trebala se naposljetku žrtvovati i kraljeva kći Margaretu. Međutim, Margareta je na putu do zmaja srela Jurja koji je kopljem onespobio zmaja te mu oko vrata vezao pojas kraljeve kćeri. Vezana zmaja doveo je u grad. Kralj i sav puk pokrstili su se kada su vidjeli što je Juraj uradio. Zmaja je usmrtio tako što ga je probo kopljem.¹⁵⁶

¹⁵³Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleda*. Godišnjak Titius, str. 176.

¹⁵⁴ Dragić, Marko (2013): *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 270.

¹⁵⁵ *Isto*, str. 272.

¹⁵⁶ *Isto*, str. 273.

U Sinjskoj krajini govori se da je Miloševo jezero ispod brda Krinja nastalo na mjestu gdje su nekoć bili Gavanovi dvori. Zbog Gavanovih zlodjela mjesto je propalo u zemlju i pojavilo se jezero. U tom jezeru je, kako pripovijedaju Sinjani, sveti Jure ubio zmaja.¹⁵⁷

U krajevima Zagore na Jurjevo bio je običaj da se rano ustaje i kiti zelenilom. U Trbounju kod Drniša jorgovanom su se kitila vrata i kuće, a u Neoriću, Sutini i Muću Gornjem mlade žene dizale su se rano i iznad ulaznih vrata okitile bi kuću rašeljkom i bršljanom.¹⁵⁸

*Kad smo bili dica, ujutro bi se šta ranije dignili, onda bi ubrali zelenila, bršljana, rašeljke i trčali po kućama i gledali ko će prije okitit. Onda bi mi cure kitile i svoje i tuđe kuće, kako bi stigle. Virovali smo u to da ko se prije digne iz kreveta, taj bi se cilu godinu uvik prvi diza. Taki je običaj kod nas bija. Išli bi na misu i ponili bi to zelenilo da ga pop posli blagoslovi. Nekad bi to zelenilo isikli i metili po njemu malo soli pa dali blagu da ga pojide.*¹⁵⁹

Slično je bilo i u mjestu Gizdovac. Djevojke bi se ustale ranom zorom, ubrale bi bršljana i rašeljke te okitile zelenilom kuću i ulazna vrata. Prije izlaska sunca trebale su iznijeti svu vunenu robu iz kuće i staviti je na zračenje kako je ne bi izgrizli moljci. Također se išlo na misu, noseći sa sobom zelenilo koje je svećenik blagoslivljao. Po povratku kući, zelenilo bi se isjeklo i posolilo, potom pomiješalo s brašnom. Domaćice bi ga zatim odnijele stoci da jedu – vjerovalo se da će stoka biti zdrava čitavu godinu ako pojedu blagoslovljenu travu. Vjerovalo se da će ta trava štititi i od nevremena. Nekad bi se dio zelenila sačuvao, potom bi se spalio i prosuo po kućnome pragu. Taj običaj štitio je obitelji od nevremena.¹⁶⁰

6.9. Sveti Marko

Uz blagdan sv. Marka, navodi Dragić u svome radu, u kršćanskoj kulturnoj baštini vezuju se razne procesije, blagoslovi polja, usjeva, vinograda. Taj vjerski obred ima i pučki panspermijski i apotropejski karakter. Sv. Marko slavi se 25. travnja. Marko Evanđelist bio je židovskoga roda. Rođenjem je dobio ime Ivan, no prozvaao se Marko. Kršteni kum bio mu je sv. Petar apostol. Marko je zajedno s Petrom putovao u Rim gdje je bio Petrov tajnik i tumač

¹⁵⁷ Dragić, Marko (2013): *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 277.

¹⁵⁸ *Isto*, str. 290.

¹⁵⁹ Kazala mi je spomenuta Iva Granić.

¹⁶⁰ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str. 489.

grčkoga jezika. Ondje je zapisivao propovijedi sv. Petra koji je pregledao zapisane propovijedi i uvjerio se da su istinite.¹⁶¹

„Dok je sv. Marko propovijedao po Jadranu, zahvatila ga je snažna oluja i natjerala među otočiće i sprudove. Tada mu se ukazao anđeo i rekao: „Na ovim lagunama izrast će velik grad tebi na čast!“ Četiri stotine godina kasnije ljudi su, bježeći od Atiline vojske, sklonili se na te otoke i, prema tradiciji, 421. godine utemeljili grad Veneciju.“¹⁶²

Sveti Marko Evanđelist zaštitnik je: građevinskih radnika, odvjetnika, zidara, staklara, pletača košara, notara, pisara, zatvorenika, zarobljenika, staklara, lavova, Venecije, Egipta. Njemu se utječe protiv nevremena, munje, tuče, protiv nepripravne smrti te za dobro vrijeme i dobru žetvu. Zaziva ga se u slučajevima okorjelosti, nekajanja, uboda kukaca, gušavosti, bolesti, izraslina na vratu. U ikonografiji ga se prikazuje uz krilatoga lava koji je simbol snage uskrsnuća.¹⁶³

U Imotskoj krajini, na blagdan sv. Marka, misa se vršila ujutro, a nakon mise slijedio je blagoslov polja i cvijeća. Žene bi na misu ponijele trave koju bi svećenik blagoslovio. Blagoslovljena trava se čuvala. Toj su travi dana apotropejska svojstva. Vjerovalo se ako na Sv. Marka padne kiša, bit će dobra godina.¹⁶⁴

U Crivacu bi se na blagdan sv. Marka također išlo na misu, a radio bi se i dernek. Mještani bi išli na blagoslov polja. Neizostavne su bile i procesije. Nosio bi se pritom kip sv. Marka okićen zelenilom i cvijećem. Procesija je išla, a molile su se molitve sv. Marku.¹⁶⁵

6.10. Sveti Ante

Sveti Ante jedan je od najraširenijih svetaca u kršćanskoj tradiciji. Spomendan mu je 13. lipnja. Slave ga mnoga mjesta Zagore, a posebno ga veličaju u Prugovu:

Ujutro kad bi se digli, a većinom je svak ima ovce ili janjce, onda ih dica ne bi išla izvest već bi iša dida. Diga bi se rano i odvea na pašu da bi mi mogli ić na misu. Kupovala bi se nova roba za sv. Antu. Išlo se na veliku misu, onda bi se obilazilo oko kipa sv. Ante. On bi bija na stolu, a taj stol bi ima stolnjak do poda. Neke bi žene dolazile i stavljale bi ispod stolnjaka neke

¹⁶¹ Dragić, Marko (2016): *Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost, časopis za intelektualna i duhovna pitanja, str. 261.

¹⁶² *Isto*, str. 261.

¹⁶³ *Isto*, str. 264.

¹⁶⁴ *Isto*, str. 275.

¹⁶⁵ Kazala mi je spomenuta Iva Svalina.

pakete umotane. Ja bi onda pitala babu: „A baba šta one to donose, šta im je to unutra?“, a baba bi mi rekla: „a to su ti dušo pokloni sv. Anti.“ A kad bi je pitala šta se nalazi u tim poklonima, ona bi odgovorila: „Donose vunu da im sv. Ante čuva ovce, da ne bi došla bolest na njih, da ih ne bi vuk udavija...“ Oko kipa sv. Ante bilo bi puno ljiljana bilih i murtele (zelenilo koje lipo miriše). Murtela je bila glavno cviće za okitit. Svak bi donija po grančicu murtele i stavili bi na ruku sv. Ante, ma di god se može nakitit jer to se kao virovalo da ko ga okiti, sv. Ante će ga posebno čuvat od bolesti, od „zlih očiju“ i od uroka.¹⁶⁶

Bila bi velika misa, onda procesija obavezno. Svi bi bili prisutni, ne ko sad kad pola ljudi stoji na cesti ne ide u procesiju. Molili bi i zazivali sv. Antu (sv. Ante moli za nas, sv. Ante oslobodi nas). Iza mise bi bilo najvažnije da se vidi ko je „zametnija“ kolo, koja cura ili koji momak. Čim bi završila misa, povukli bi se na ledinu i onda krene kolo. Onda iza toga kola se ide kući na ručak. A popodne, kad bi završila glavna misa, bilo je kolo. Čak bi više ljudi bilo na ledini oko kola koje bi se zametnilo nego u crkvi. Momci i cure bi igrali, a tu se već uočavalo koje cure dominiraju, koje su glavne, koje su najlipše, koje najlipše igraju (to su obično bile udavače), znali bi se tu nać momak i cura.¹⁶⁷

Kad bi neki momak tu zamirija koju curu, odveo bi je do štanda di su se prodavale razne stvari. Al tu bi se najviše prodavali „đendari“, slično ko licitarsko srce, al su na njemu bili žuti i crveni kružići nanizani na špag. Momak bi joj kupija cilu grotulju i cura bi se s tin nakitila. Mi bi dica kupovala čukavce (zviždaljke) u obliku trube, pivčića (pijetla), onda bi se sutradan nadmetali čija je igračka lipša.¹⁶⁸

6.11. Sveti Ivan Krstitelj

Dragić navodi da je uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezan pretkršćanski kulturni običaj paljenja krjesova (kresova, krisova, svitnjaka). Običaj paljenja krjesova bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr. Neki etnolozi paljenje ivanjskih krjesova vide kao kult Sunca.¹⁶⁹

24. lipnja bio je svečani dan obreda kupanja mještana i stoke, a tako se radilo i u mućkome kraju. Na taj dan se trebalo umiti na živoj vodi, stoga su mještani Muća išli na potok

¹⁶⁶ Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

¹⁶⁷ Ista.

¹⁶⁸ Ista.

¹⁶⁹ Dragić, Marko (2007): *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 383.

Zmijavac, prije izlaska sunca. Vjerovali su da će im poslije umivanja lice biti lijepo, a oči zdrave. Zbog ovoga obreda, u Dalmaciji Sv. Ivana nazivaju još i Ivan *Kupavac*.¹⁷⁰

*Kad bi bija svitnjak na svetoga Ivana, mi mladi bi se okupili u Milešini (Ogorje), skupili prije toga tankih grana suvih i nabacali drva da se bolje zapali. Tu smo bili svi, i staro i mlado. Uvik se palilo na istin mistima, skupilo bi se par susidnih kuća i stavljali drva za svitnjak. Onda bi glava kuće ili domaćica prid noć počeli molit i mi bi skupa s njima. Onda se palija svitnjak. To je bilo veselje, igralo se i pivalo, stali bi dok vatra ne bi izgorila. A kad bi vatra malo opala, najhrabriji momci koji su se tili malo iskazat priskakali su priko vatre, a kad bi nestalo žara, osta bi samo lug i onda bi prilazili bosi priko luga. Virovalo se da će nam zaštitit noge od buganaca. To se radilo prid zoru.*¹⁷¹

*Palili su se svitnjaci po Prugovu, skupi drače, otpada, svega, trave, složi svitnjak i zapali. Skupili bi se okolo, kod nas se nije priskaka svitnjak, al moja mater bi uvik pričala da kad taj svitnjak izgori, ujutro se rano dignit i otić do svitnjaka. A prije je bilo svakakvih rana po nogama, nabora, žuljeva, a to bi bilo od jadne obuće, leda, čobani po stinama bi hodali pa bi razrizali nogu. To bi dugo prolazilo jer je i higijena bila slaba. Onda bi se digli rano i prolazili bi nogama po toj žeri i lugu. Govorilo bi se da to liči sve.*¹⁷²

Uz paljenje krijesova običavale su se izvoditi i prikladne ivanjske pjesme. Neke od ivanjskih pjesama zadržale su se usmenom predajom i okolici Drniša. Neke su ivanjske pjesme sačuvale mitske motive, a neke su pak potpuno kristijanizirane. Dragić navodi iduću pjesmu:

*Poleti tić perutić,
Nije tić perutić,
neg anđeo krilutić.
Pod krilima krizmica,
u krizmici Marija,
Šta j' Boga rodila
i Ivana krstila.*

¹⁷⁰ Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011), str 495.

¹⁷¹ Kazala mi je spomenuta Ana Bučević.

¹⁷² Kazala mi je spomenuta Dragica Granić.

*Krst' Ivane i mene
da virujem u tebe,
U sve crkve zemaljske,
u anđele nebeske.*¹⁷³

Običaj "paljenja svitnjaka" dugo se držao i u samome Splitu. Nakon ručka, djeca bi po susjedstvu skupljala drva i sve ono što je od drveta te da je staro i ne treba ljudima. Kad bi sve to sakupili čekali bi mrak kada bi netko od starijih i iskusnijih muškaraca zapalio svitnjak, a jedna od žena bi blagosloвила vatru. Danas se običaj paljenja svitnjaka u Splitu izgubio, dok se u okolnim selima i danas pale.¹⁷⁴

7. Zaključak

Običaji i kultura Zagore iznimno su dragocjeni, stoga ih je potrebno sačuvati od zuba vremena. U njima se odražava sva ljepota dalmatinske povijesti i narodne baštine. U davna vremena, stanovnici Zagore vodili su naizgled veoma ustaljen i jednostavan život. Sve bi se svodilo na rad u polju, u kući i oko nje. Žene su bile domaćice i vodile blago na ispašu, a muševci težaci koji su prehranjivali obitelj. Ali, kada se sagleda u dubinu, njihovi su običaji isprepleteni mnogim kršćanskim, ali i poganskim karakteristikama što ih čini posebno zanimljivima za proučavanje.

Opisan je obiteljski život, odijevanje, poljoprivreda, potom pokućstvo koje se koristilo u starija vremena. Zatim slijede običaji prilikom kojih su se ljudi veselili i zabavljali. To su bili derneći i sijela. Također je spomenuta i ženidba koja je slična u većini krajeva Zagore (bacanje jabuke, kićenje mladoženje, umicanje, slavlje).

Veoma su značajne narodne pjesme Zagore: ojkavice, rere i gange. Specifične su zbog svojih navezaka, grlenoga pjevanja i stihova koji su uglavnom šaljivog karaktera, ali mogu biti i ljubavnog. Narodne pjesme izvodilo je nekoliko muškaraca ili žena, ovisno o prigodi. Pjesme su se izvodile pretežito na dernećima, ali i na svakojakim okupljanjima (ženidba, sijelo, razni blagdani).

¹⁷³ Dragić, Marko (2007): *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, str. 385.

¹⁷⁴ Isto, str. 385.

Demonološke predaje pripovijedaju o susretu s onostranim bićem. U Zagori je takvih predaja mnogo, a najviše su ih pričali stariji članovi obitelji. Demonološka bića specifična za područje Zagore su: more, vile, vještice, vukodlaci (kozlaci). Najviše prevladavaju priče o vilama i njihovom noćnom kolu. Česta su bila vjerovanja u uroke i „zle oči“.

Nadalje, opisuju se prigodne molitve koje su se molilo uglavnom preko večeri, intimnog su karaktera. Molitve su zapravo logičan uvod u daljnje poglavlje koje opisuje religijske obrede na području Zagore. Opisuju se adventski običaji (Ditići, Materice, Očići, Badnje jutro, dan i večer), potom im se pridodaju apotropejske karakteristike (božićna slama, badnjak). Govori se i o sv. Nikoli, sv. Luciji. Po završetku Božića slijede sv. Tri kralja te Silvestrovo.

U Velikome tjednu opisuju se uskršnji običaji (tradicionalna uskršnja jela, molitve, odlasci na misu, Cvjetnica). Nakon Uskrsa slijedi razdoblje Poklada za kojih se veselilo i maškarako. U to se vrijeme obilno jelo, pilo i častilo jer su Poklade prethodile Korizmi. Mnogo je i običaja vezanih za svece. Navode se spomendani sv. Jurja, sv. Silvestra, sv. Marka, sv. Ante i sv. Ivana Krstitelja.

Svi navedeni običaji detaljno su opisani te potkrijepljeni citatima kazivača iz raznih krajeva Zagore. Prisjećajući se vlastite mladosti, kazivačice i kazivači svojim su pričama dali veliki udio u očuvanju uspomena na bogatu tradiciju Zagore.

Literatura

1. Alaupović Gjeldum, Dinka (1987): *Običaji i vjerovanja vezani uz kuću u imotskoj krajini*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, str. 527-546.
2. Alaupović Gjeldum, Dinka (1994): *O tradicijskoj nošnji drniškog kraja*. *Ethnologica Dalmatica*, str. 23-34.
3. Alaupović Gjeldum, Dinka (1999): *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*. *Ethnologica Dalmatica*, str. 149-168.
4. Alaupović Gjeldum, Dinka (2011): *Običaji i vjerovanja Muća Gornjega. Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji*, str. 488.
5. Alaupović Gjeldum, Dinka (2017): *Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća*. *Ethnologica Dalmatica*, str. 23-42.
6. Botica, Stipe (2005): *Trajno živa usmenoknjiževna baština*, *Narodna umjetnost* 42 (5), Zagreb. str. 127-154.
7. Braica, Silvio (2004): *Božićni običaji*. U: *Ethnologica Dalmatica*, str. 5-26.
8. Čulum, Nikša (2004): *Zbornik o Zagori*. Vekograf. Split.
9. Dragić, Marko (2017): *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
10. Dragić, Marko (2017): *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*. Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, str. 499-522.
11. Dragić, Marko (2016): *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14 (2), Zagreb, 2016. 259.-281.
12. Dragić, Marko (2015): *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, str. 399-435.
13. Dragić, Marko (2015): *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*. *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, str. 149-179.
14. Dragić, Marko (2015): *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, 50 (2) Split, 2015, str. 303-323.

15. Dragić, Marko (2015): *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*. *Ethnologica Dalmatica*, 22 (1). Etnografski muzej, Split, str. 5-42.
16. Dragić, Marko (2013): *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, str. 269-313.
17. Dragić, Marko (2012): *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. str. 155-188.
18. Dragić, Marko (2011) *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mučko-lečevačkih sela*, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.
19. Dragić, Marko (2011): *Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga*, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar. str. 173-202.
20. Dragić, Marko (2010): *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. *Croatica et Slavica Iadertina* br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, str. 229-264.
21. Dragić, Marko (2008): *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
22. Dragić, Marko (2007): *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, str. 369-390.
23. Dragić, Marko (2007): *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 96-117.
24. Dragić, Marko (2008): *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split.
25. Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Godišnjak Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
26. Jureta, Ante (2017): *Demonska bića u Zagori*. *Ethnologica Dalmatica*, str. 43-57.
27. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
28. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko (2006): *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, 20. Mostar. str. 63-88.
29. Pavao Pavić, ur: *Župa sv. Petra Apostola, Muć Gornji* (2011).

30. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
31. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000.
32. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
33. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.

Mrežni izvori

1. Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/5/muska-nosnja> (pristup 10. lipnja 2018).
2. Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/7/narodni-obicaji> (pristup 10. lipnja 2018).
3. Narodni.net <http://narodni.net/sijelo-momaka-i-djevojaka-cosanje-udvaranje-uz-pjesmu-i-obicaje/> (Pristup 10. lipnja 2018).
4. Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/11/sinjska-rera> (pristup 10. lipnja 2018).
5. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43819> (Pristup 12. lipnja 2018).
6. Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/7/narodni-obicaji> (pristup 12. lipnja 2018).

Sažetak

TRADICIJSKA KULTURA U ZAGORI U ETNOLOŠKOM I ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU

U ovome radu navedeni su i opisani običaji, život i religijski obredi koji su se vršili u području Zagore u razdoblju 20. stoljeća, ali i ranije. Spadaju u narodnu baštinu Zagore. Na početku rada govori se o tome kakav je bio život stanovnika Zagore, o patrijarhalnom odnosu u obitelji, o odijevanju i dijelovima narodne nošnje, potom o poljoprivredi i tadašnjim strojevima te o pokućstvu toga vremena. Osim navedenog, spominju se ženidbe, događaji i rituali vezani za spomendane svetaca, okupljanja mladih (derneci i sila). Riječ je i o demonološkim bićima (vile, more, vukodlaci) koja su uzburkavala maštu djeci, ali i odraslima. Navode se molitve koje su se molile na misama i u krugu obitelji. Religijski su obredi neizostavan dio života stanovnika Dalmatinske zagore. U radu su navedeni obredi koji se vrše za vrijeme Adventa i Velikoga tjedna. Većina obreda sadrži apotropejske karakteristike. Mnogo je poganskih rituala kristijanizirano. Navedeni narodni običaji u Zagori predstavljaju nacionalno blago Hrvatske koje je potrebno prikupljati i njegovati.

Ključne riječi: Zagora, religijski obredi, baština, demonološka bića, apotropejski karakter.

Summary

TRADITIONAL CULTURE IN ZAGORA IN ETHNOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL CONTEXT

In this thesis are named and described all the habits, life and religious ceremonies that were happening in Zagora in the 20th century, and even earlier. They belong to the national heritage of Zagora. At the beginning of the thesis, the accent is on the life of the people in Zagora and their patriarchal families, it is also about the dressing and the parts of traditional clothes, about agriculture, machines and furniture of that period. It writes about weddings, traditional events, rituals for patron saints and about events for the young people (so-called derneci and sila). When it comes to demonic creatures, such as werewolves, fairies, mares, they were famous for scaring little children, but also adults. There were a lot of traditional prays that were prayed at the churches and also in the circle of the family. Religious ceremonies were inevitable for the culture of Zagora. They were performed in the Advent season and the Holy week. Most of the ceremonies have apotropaic characteristics. Lots of pagan rituals have been Christianized. These traditional rituals and ceremonies represent national heritage of Croatia that has to be collected and saved.

Key words: Zagora, religious ceremonies, heritage, demonic creatures, apotropaic character.